

הפוליגמיה בישראל

מוגש לחברת הכנסת גלית דיסטל-אטבריאן

1. מבוא

מסמך זה נועד לסקור את מצב הפוליגמיה בישראל, להציג את הבעייתיות שבו, לבחון את הצעדים שנעשו עד כה למיגור התופעה ולהציע כיווני פעולה חדשים שינסו לתת פתרון הולם לבעיה הקיימת. מסמך זה מציג סקירה מפורטת של המקורות החקיקתיים והפסיקתיים הנוגעים לסוגיה, כמו גם סקירה משווה.

2. עיקרי הדברים

← **סקירת המצב היום:** בפרק זה נציג את תופעת הפוליגמיה בישראל, תוך הגדרת המונח פוליגמיה, ניתוח התייחסות היהדות והאסלם לתופעה, והצגת ההיבטים ההיסטוריים-תרבותיים בשתי העדות. בנוסף, נסקור את היקף התופעה בישראל, זאת תוך הצגת השפעתה הכלכלית והנפשית על מצבם של נשים וילדים, הפגיעה בזכויותיהם ודרכי פעולה שנקטו בעבר על ידי המדינה.

← **חקיקה:** בפרק זה נציג סקירה רחבה של החקיקה הרלוונטית לסוגיית הפוליגמיה – חוק העונשין,¹ חוק ביטוח לאומי,² הנחיות היועמ"ש ועוד.³ בנוסף, נבחן את הפרצות בחוק המאפשרות את המשך קיומה של התופעה. זאת תוך התייחסות לבעייתיות הקיימת באי הסדרת מוסד הידועים בציבור, ובקצבאות הביטוח הלאומי למשפחות פוליגמיות. כמו כן, נציג סקירה של ניסיונות החקיקה לאורך השנים, שלא הבשילו לכדי חוק.

← **פסיקה:** בפרק זה נציג את תפיסת בית המשפט ביחס לתופעת הפוליגמיה הן בהיבט הפלילי והן בהיבט האזרחי. נבחן את תכלית האיסור על הפוליגמיה והערכים עליהם האיסור שומר. נציג את הרציונל של ביהמ"ש בנוגע למיגור התופעה, וכן מתי ביהמ"ש יקבע שאכן מדובר בפוליגמיה. כמו כן, נבחן את האיזון בין שמירה על זכויות אדם לבין אכיפת איסור הפוליגמיה.

← **משפט משווה:** בפרק זה נדון במודלים הקיימים בעולם הנוגעים להתמודדות עם תופעת הפוליגמיה. נציג מודלים של מדינות אירופה וצפון אפריקה אשר אוסרות על תופעה זו בשטחן ובין אזרחיהן ישנה אוכלוסייה מוסלמית רחבה. בנוסף, נציג מדינות מוסלמיות אשר אוסרות/מגבילות אורח חיים פוליגמי, ונבחן את דרכי ההגבלה האמורות.

← **דיון והמלצות:** בפרק זה נציע המלצות שונות להתמודדות עם התופעה שיתבססו על המחקר שבוצע והממצאים שעלו בפרקים הקודמים.

1. רקע

במדינת ישראל כיום אסורה בחוק תופעת הפוליגמיה, והיא אף מוגדרת כעבירה פלילית אשר העונש בגינה הינה מאסר עד חמש שנים.⁴ עם זאת, בפועל כמעט ולא נאכף איסור זה והתופעה נפוצה בישראל בעיקר

¹ חוק העונשין, תשל"ז-1977

² חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), תשנ"ה-1995

³ הנחיות היועץ המשפטי לממשלה 4.1112 "עבירות ריבוי נישואין" (23/01/2017)

⁴ סעיף 176 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

דצמבר 2021

בחברה הבדואית. לפי ההערכות כיום, כ-30% מתאי המשפחה בחברה הבדואית בדרום הינם פוליגמיים.⁵ הפער הקיים בין החוק לבין המצב הנוהג ומדיניות האכיפה נוצר בשל סיבות היסטוריות, תרבותיות ומשפטיות,⁶ כדוגמת מתן לגיטימציה משפטית מסוימת, עוד מימי המנדט הבריטי לחוקי האסלאם בכל הנוגע לדיני המעמד האישי,⁷ והזנחה והיעדר משילות ביחס לאוכלוסיית הבדואים בנגב.⁸ עקב הפער בין המצב החוקי למצב בפועל, מדינת ישראל מנסה לתמרן בין מערכות המשפט והרווחה שלה ביחס למשפחות אלו, כך שמצד אחד יכירו במצוקתם הכלכלית-סוציאלית של נשים וילדים הנמצאים בתאי משפחה פוליגמיים ומצד שני יאכפו את האיסור ויקיימו את הסנקציה שנקבעו בחוק הפלילי.⁹

הגדרת המונח פוליגמיה

המונח פוליגמיה הינו שם כולל למספר הסדרי נישואין שבהם מעורב יותר מבן זוג אחד. בעברית נקראת פוליגמיה 'נישואי כפל', או 'רב זוגיות' והיא ההפך מצורת החיים המונוגמית. פוליגמיה יכולה להתקיים במספר אופנים: הראשון והשכיח ביותר הינו פוליגמייה,¹⁰ שזוהי סיטואציה בה גבר אחד נשוי למספר בנות זוג. השני הינו פוליאנדריה, שזהו מצב בו אישה נשואה למספר בני זוג. פוליאנדריה הייתה ועודנה נדירה מאוד בתרבות האנושית. והשלישי, המכונה פוליגנדריה (נישואין קבוצתיים), שהינו שילובם של השניים. דהיינו, מצב בו מספר גברים נשואים למספר נשים.¹¹ בדרך כלל תופעת הפוליגמיה קשורה במבנה החברתי והפטריארכלי המצוי בחברות מסורתיות וראשיתה, על כל מגוון צורותיה הפורמליות והבלתי-פורמליות, בקודים חברתיים קדומים מאוד. גם בימינו ככל הנראה, הימצאות התופעה קשורה קשר הדוק לנסיבות כלכליות, דתיות, חברתיות ופוליטיות, כדוגמת פונדמנטליזם מוסלמי ונוצרי, מבנים חברתיים שבטיים ואמונות פטריארכליות,¹² אשר מבטיחות את שרידותה של התופעה.¹³ לעיתים קרובות באותן חברות יהווה מספר הנשים גם סמל סטטוס ועדות למצב כלכלי אמיד.¹⁴ מבחינת כמות בני הזוג, נהוג לתת שמות מובחנים למצב של נישואין לשני בני זוג (ביגמיה) ולמצב של נישואין לשלושה בני זוג (טריגמיה). מבחינת היחסים בין הנשים מתחלקת הפוליגמייה לשתי תתי-צורות: נשיאת שתי נשים שהן אחיות (Sororal Polygeny) (שהיא צורת נישואין שנאסרה באסלאם) ונשיאת נשים שאין ביניהן קרבה משפחתית מדרגה ראשונה (Non-Sororal Polygeny).¹⁵

⁵ שירי ספקטור בן ארי, פוליגמיה בקרב האוכלוסייה הבדואית בישראל – עדכון, מרכז המחקר והמידע של הכנסת (2014), עמ' 3. ניתן למצוא גם בקישור הבא: https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/775a6b58-e9f7-e411-80c8-00155d010977/2_775a6b58-e9f7-e411-80c8-00155d010977_11_18053.pdf

⁶ חסאן וידאד נרטיבים מתוך הקהילה המוסלמית בישראל בנושא פוליגמיה מנקודת מבט מגדרית ויחסי מדינה-קהילה (עבודת גמר לשם קבלת תואר "מוסמך במדעי הרוח והחברה", אוניברסיטת בן-גוריון 2019), עמ' 3.

⁷ Rawia Aburabia, Personal Status Laws of Palestinian Bedouin Women: Colonized by the Law (Thesis for the Degree Doctor of Philosophy Submitted to the Senate of the Hebrew University of Jerusalem) (2017) עמ' 70-74.

⁸ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 36.

⁹ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 100-116.

¹⁰ הגדרת פוליגמיה באנציקלופדיית בריטניקה

<https://www.britannica.com/topic/polygyny-marriage>

¹¹ וידאד, עמ' 3.

¹² הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 33-34.

¹³ Miriam Kocktvedgaard Zeiten, Polygamy A Cross-cultural Analysis (2008), עמ' 66-83.

¹⁴ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 65.

¹⁵ וידאד, עמ' 3.

א. יהדות

בתקופת המקרא התירה היהדות נשיאת מספר נשים, בייחוד אצל גברים ממעמד כלכלי מבוסס. הפוליאנדריה לעומת זאת אסורה. השם המקראי של אישה שנייה – "צרה" יכול ללמד על יחסה של היהדות לתופעת ריבוי הנשים, אם כי זו לא הייתה אסורה מלבד נשיאת שתי נשים שהן אחיות¹⁶ או בעלות קרבה משפחתית אחרת.¹⁷ הגבלה נוספת הושתה על מלך שהותר לו לשאת לכל היותר 18 נשים.¹⁸ בתקופת המשנה והתלמוד, ככל הנראה כבר דעכה תופעת הפוליגמיה בעולם היהודי וכמעט ולא ניתן היה לראותה בפועל. אולם, רק בימי רבנו גרשום במאה ה-11 בתקנות המפורסמות שפרסם (המכונות "חרם דרבנו גרשום"), נאסרה באופן רשמי לקיחת אישה נוספת. האיסור התפשט בכל קהילות ישראל, ואילו רק בתימן ובקהילות בודדות נוספות התופעה המשיכה להתקיים עד ימינו. עם זאת, העובדה שהפוליגמיה נאסרה רק בתקנות ולא בדין דאורייתא, משמשת את בתי הדין כיום למציאת היתר הלכתי למצבים חריגים במיוחד של אי מתן גט, ומאפשרת, בהסכמת 100 רבנים, לגברים בנסיבות מיוחדות להינשא לאישה נוספת.¹⁹

ב. אסלאם

באסלאם הפוליגמיה מותרת בקוראן,²⁰ רק במצב של נשיאת נשים שאינן קרובות משפחה,²¹ תוך מתן הגבלה לנשיאה של לא יותר מארבע נשים.²² עם זאת, היתר זה ניתן רק למי שמסוגל לנהוג בהגינות ובשוויון כלפי נשותיו ובתאו המשפחתי, כדרישה מחייבת.²³ מקור נורמטיבי אחר ממנו ניתן ללמוד על יחס האסלאם לפוליגמיה הוא החדית'²⁴ שבו מוחמד מזהיר את הגבר הפוליגמי מפני מתן יחס מועדף לאישה אחת מנשותיו על פני האחרות.²⁵ על פי ההלכה המוסלמית מותרת נשיאה של עד ארבע נשים, אולם נתגלעה מחלוקת פרשנית לגבי השאלה האם פוליגמיה היא הכלל, ורק חשש חריג מחוסר הגינות של גבר לנשותיו ימנע ממנו נשיאה של נשים נוספות, או שפוליגמיה היא החריג וההיתר של הקוראן לשאת ארבע נשים מתאפשר רק בשל צורך ובכפוף לנסיבות.²⁶ היחס לפוליגמיה הוא קונקרטי, תלוי נסיבות של כל מקרה וייתכן לפי מגוון פרמטרים: עקרות או מחלה של האישה, יכולת כלכלית של הגבר לפרנס באופן שוויוני אישה נוספת ואת הילדים שיוליד ממנה, דאגה ליתומים (במצב של נישואין לאישה נוספת שכבר יש לה ילדים) ויכולתו הפיזית של הגבר לקיים יחסי אישות עם נשותיו. כמו כן, גם גבר בעל צורך מיני מופרז, גבר הסולד מאשתו, גבר המרבה בנסיעות וגבר החפץ בילדים רבים, ייתכן וישמשו עילה המצדיקה נישואין לאישה נוספת.²⁷

¹⁶ "וְאִשָּׁה אֶל אַחֹתָהּ לֹא תִקַּח לְצַרֵּר לְגִלּוֹת עֲרֻתָהּ עִלְיָהּ בְּחַיֶּיהָ" ויקרא יח, 18.
¹⁷ שש הנשים האסורות עליו, מלבד אחות אשתו הן: אם אשתו, וסבתה מצד אימה, וסבתה מצד אביה, ובתה אם הייתה לה מנישואין קודמים, וכן נכדתה מצד בנה או נכדתה מצד בתה. ההבדל שבעוד אחות אשתו אסורה לו כל עוד אשתו בחיים, שש הנשים הנוספות אסורות עליו עולמית.

¹⁸ ראה דברים יז, 17, וכן רמב"ם, משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות, פרק ג', הלכה ב'.
¹⁹ אליעזר הלל ומיכאל ויגודה "מקורו ומותו של היתר מאה רבנים" **המחלקה למשפט עברי של משרד המשפטים** (2012). מובא בקישור הבא: <https://www.justice.gov.il/Units/MishpatIvri/HavatDaafNew/93-100-rabanim.doc>

²⁰ הפרשנות המוסלמית זהו צמצום והחמרה של המצב הקדם-מוסלמי (הגיא'הליה) בו גבר יכול היה לשאת כמה נשים שרצה. ספר "גאמע אלביאן פי תאויל אלקוראן" הידוע בשם תפסיר אלטברי 232/4, מהדורה 2, 1973-1954.

²¹ רק לאדם שכבר התחתן עם שתי אחיות, לפני ציוויו של מוחמד, אושרו נישואין כאלה למפרע. הקוראן, סורה ד, 26.

²² פסוק מס' 3 בסורה מס' 4.

²³ הקוראן, סורה ד, 129-130.

²⁴ ספר המקבץ הלכות, סיפורים אודות מוחמד ועצות שונות שנתן. החדית' הינו ספר היסוד ההלכתי השני בחשיבותו באסלאם.
²⁵ סונאן אבי דאווד 648/1.

²⁶ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכום (2018), עמ' 181-182.

²⁷ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכום (2018), עמ' 181-185.

המצב בישראל כיום

קבלת תמונת מצב מהימנה ועדכנית ביחס להיקף הפוליגמיה, היא אתגר בכל מדינה, וכך גם בישראל, זאת בשל מגוון סיבות, בהן היעדר בסיס נתונים מדויח וסדור וקיומם של דיווחים פיקטיביים. מכל האמור, איסוף מידע וקבלת נתונים מעודכנים ומדויקים על היקף תופעת הפוליגמיה, הופך למלאכה קשה ומורכבת.²⁸ בעיה זו הביאה להחלטה מספר 2345 של הממשלה מיום 29.01.2017, לפיה יוקם צוות בין משרדי להתמודדות עם השלכות הפוליגמיה, שתפקידו לקדם את הטיפול בסוגייה המורכבת הזו.²⁹ לפי הדוח המסכם של הצוות,³⁰ המתבסס על מחקר הלמ"ס האחרון שעסק בנושא,³¹ נכון לשנת 2016 קיימים כ-6,200 גברים פוליגמיים שהם 18.5% מכלל הגברים המוסלמים בעלי המשפחות עם ילדים במחוז דרום. ביחס ל-75.8% מתוכם קיימת עדות חזקה שהם מקיימים אורח חיים פוליגמי, עבור 10.9% קיימת עדות בינונית ועבור 13.3% קיימת לכך עדות חלשה. למרות שהתופעה בולטת בייחוד במחוז דרום, היא מתקיימת בממדים קטנים יותר גם באזורים אחרים. במרכז הארץ ובירושלים ממדי הפוליגמיה גדולים יותר מאשר בצפון הארץ.³²

במדינת ישראל התופעה נפוצה במיוחד בקרב בני המגזר הבדואי, המונה נכון לשנת 2019 כ-268,867 נפשות באזור הדרום, המהווים כ-14% מכלל האוכלוסייה הערבית בישראל.³³ שכיחות הפוליגמיה במגזר זה, מקורה בגורמים רבים ושוניים: העובדה שהקוראן מתיר זאת, נשיאת מספר נשים כסמל סטטוס, רצון בהגדלה וחיזוק המשפחה והשבט, נישואין שניים שנעשים מתוך בחירה בעקבות נישואין ראשונים שנעשו בגיל צעיר מתוך כורח, ונגישות גבוהה לנשים מוסלמיות מחוץ לגבולות ישראל. כמו כן, ישנו לחץ על הנשים בחברה זו, בייחוד בגילים מתקדמים, להינשא ולהספיק להביא ילדים. החשש להיות גרושה בחברה הבדואית לרבות הסכנה לאבד את הילדים, מעודדים אף הם הסכמה ורצון לשמש כאישה נוספת.³⁴

לתופעת הפוליגמיה יש השפעה ישירה על מצבם הכלכלי והנפשי של נשים וילדים שהם הקורבנות העיקריים שלה.³⁵ המבנה המשפחתי הפוליגמי שבו ישנה האפשרות להינשא לאישה נוספת בלא חובה להתגרש מהקודמת, מייצרים פגיעה בכבוד האישה, והם כר פורה לתלות כלכלית של הנשים בגבר, לאלימות כלפיהן ולפגיעה והזנחה של הילדים בתא המשפחתי.³⁶ ברמה המערכתית, לפוליגמיה חסרונות נוספים: היא מצריכה הקצאת משאבים נוספים מצד המדינה, מעודדת דיווחים פיקטיביים לרשויות המדינה שמטרתם לזכות בהטבות סוציאליות שונות כדוגמת גמלת הבטחת הכנסה,³⁷ פוגעת בערכי מדינת ישראל כמדינת חוק דמוקרטית מאחר וקיים איסור מפורש על כך, ופעמים רבות אף גוררת אחריה עבירות

²⁸ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 78-81.

²⁹ ההחלטה מובאת בקישור הבא: https://www.gov.il/he/departments/policies/2017_dec2345

³⁰ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018).

³¹ מחקר בשם "האוכלוסייה המוסלמית בדרום – סימנים דמוגרפים לקיום תופעת הפוליגמיה", בתוך הדו"ח המסכם להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה.

³² פערים בין מרכז לפריפריה, פני החברה בישראל, דוח 11 של הלמ"ס (2019), עמ' 71. מובא גם בקישור הבא: https://www.cbs.gov.il/he/publications/DocLib/2019/rep_11/accessibility.pdf

³³ אוריאה אלמסי ואתי וויסבלאי "אוכלוסיית הבדואים בנגב – מבחר נתונים, מרכז המחקר והמידע של הכנסת (2020), עמ' 1. מובא גם בקישור הבא: https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/1b42e9c5-70e0-ea11-8107-00155d0aee38/2_1b42e9c5-70e0-ea11-8107-00155d0aee38_11_16417.pdf

³⁴ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 12.

³⁵ בייחוד על מצבה של האישה הראשונה המכונה "האישה הבכירה". נזקים נפשיים נוספים מפורטים בדו"ח מסכם להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה, עמ' 67.

³⁶ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 70-73.

³⁷ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 74.

דצמבר 2021

נוספות כדוגמת נישואי קטינות ושהייה בלתי חוקית במקרים של נישואין שניים לאישה מהרשות הפלסטינית.³⁸

נוכח הסיבות שתוארו ובהתאם לנאמר לעיל,³⁹ פוליגמיה הינה עבירה פלילית במדינת ישראל, אך זו לא נאכפת בפועל. הסיבות לאי האכיפה מטעם הרשויות הן אלו: ראשית, בית הדין השרעי שהוא בית דין דתי מוסלמי לו העניקה המדינה סמכויות שיפוט לענייני מעמד אישי של מוסלמים, הינו בעל סמכות שיפוט רחבה בענייני נישואין והנטייה היא לא להתערב בהחלטותיו. שנית, הפיקוח על בתי הדין הדתיים הוא מועט לעומת הפיקוח על ערכאות אזרחיות רגילות. שלישית, ייתכן שהיעדר ההתערבות מקורו ברצון המדינה להימנע מעימותים נוספים עם החברה הבדואית ובהחלטה "לבחור את מלחמותיה". רביעית, הלגיטימציה לפוליגמיה במגזר הבדואי גבוהה ובית הדין השרעי מביא בחשבון את השקפות העולם הללו, ולעיתים אף שותף לקוד התרבותי של הצדדים לדין.⁴⁰ אי אכיפה זו הביאה את היועמ"ש לממשלה לפרסם בשנת 2017 הנחיה לפיה "ככלל, משהורשע נאשם בעבירת ריבוי נישואין, תעתור התביעה להטיל עונש הכולל רכיב של מאסר בפועל".⁴¹

עם זאת, וחרף העובדה שנישואין פוליגמיים אסורים, החוק לא מבטל את תוקפם של נישואין אלו ולא מתייחס למצבים של הימצאות הפרט במספר תאים משפחתיים ללא נישואין רשמיים. יתר על כן, המדינה מאפשרת קבלת אי אלו זכויות למשפחות פוליגמיות.⁴² כך, למשל המוסד לביטוח לאומי משלם קצבת הבטחת הכנסה תוך שהוא מתחשב במצב הפוליגמי (תחת הכותרת 'משפחה מורחבת') ומעניק תוספת תשלום בהתאם למספר הנשים.⁴³

לסיכום, המפגש בין החוק הישראלי, הדין השרעי והתרבות הבדואית הוא כר פורה לקונפליקטים שהביאו את המדינה להזניח ולהימנע מהתמודדות מעשית עם תופעת הפוליגמיה. בכך נוצרו חוסר אכיפה פלילית, היעדר מדיניות כוללת ודיווחים כוזבים מצד משפחות בדואיות פוליגמיות למוסדות המדינה. בנוסף, נוצרה אנומליה ביחסה של המדינה לתופעה הזו, שמצד אחד אסורה בחוק ומצד שני מוכרת לעניין קבלת זכויות סוציאליות מסוימות.

³⁸ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 74-73.
³⁹ חלקן ונוספות מוזכרות בדבריו של רוה"מ דאז בן גוריון בישיבה 271 של הכנסת הראשונה, שעסקה בחוק שיווי זכויות האישה. מובאים גם בעמ' 2191 בקישור הבא: http://fs.knesset.gov.il/1/Plenum/1_ptm_250086.pdf
⁴⁰ Aburabia, עמ' 198-199, 249-257.
⁴¹ הנחיות היועץ המשפטי לממשלה, ביחס לעבירת ריבוי נישואין, מס' הנחיה 4.1112 עמ' 6-5. מובאת גם בקישור הבא: <https://www.justice.gov.il/Units/YoezMespati/HanchayotNew/Seven/41112.pdf>
⁴² הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 105-101.
⁴³ שירי ספקטור בן ארי "פוליגמיה בקרב האוכלוסייה הבדואית בישראל – עדכון" מרכז המחקר והמידע של הכנסת (2014). עמ' 6.

2. סקירת המצב החקיקתי הקיים

כאמור, תופעת הפוליגמיה אסורה בחוק ומהווה עבירה פלילית.⁴⁴ חרף קיומו של האיסור הפלילי, המציאות מראה כי תופעה זו נפוצה בישראל – בעיקר בחברה הבדואית.⁴⁵ בפרק זה, נציג סקירה של החוק, פרצות הקיימות בו אשר מאפשרות את התופעה, דו"ח היועמ"ש בנושא וכן מספר הצעות חוק.

← חוק העונשין

במדינת ישראל עבירות של ריבוי נישואין מעוגנות בסימן ח' לחוק העונשין, התשל"ז-1977 (להלן: "**חוק העונשין**"). נפרט סימן זה ואת סעיפיו הרלוונטיים:

- **סעיף 176 לחוק** - "ריבוי נישואין" – "נשוי הנושא אשה אחרת, ונשואה הנישאת לאיש אחר, דינם – מאסר חמש שנים".⁴⁶ ניתן לראות שככלל יצירת מערכת יחסים פוליגמית מהווה עבירה פלילית. אך, היסוד העובדתי בעבירה נוגע לנישואין השניים ולא לסטטוס הפוליגמיה עצמו.⁴⁷ לפיכך, קיומו של טקס נישואין רשמי לאדם נשוי מהווה עבירה על החוק, ולעומת זאת, החיים המשותפים של נשוי עם מי שאינו בן זוגו אינם בגדר עבירה פלילית.
- **סעיף 177 לחוק** - "חזקת נישואין" – קובע הוראות מרחיבות לעניין "נישואין". בכללן, אדם נשוי יישאר בחזקת נשוי כל עוד לא הוכיח שנישואיו הקודמים בוטלו, בין על ידי מוות ובין על פי פסק דין סופי של בית המשפט או של בית הדין המוסמך. כמו כן, אין רואים אותו כפנוי אלא משעת המוות או משעה שניתן פסק הדין.⁴⁸
- **סעיף 178 לחוק** - "תקפם של נישואין" – קובע אף הוא הוראות מרחיבות לעניין נישואין קודמים ולנישואין חדשים. בכללן, לעניין סעיף 176, אין זה משנה אם הנישואין הקודמים נערכו על פי דין דתי או לפי המדינה שבה נערכו. כמו כן, אין זה משנה אם הנישואין החדשים תקפים או בטלים, וכן אם הם נערכו מחוץ לישראל ובלבד שבשעת הנישואין היה הנושא אזרח או תושב ישראל.⁴⁹
- **סעיף 179 לחוק** - "היתר נישואין לפי דין תורה" – סעיף זה מגדיר חריג לאיסור על ריבוי נישואין. החריג הינו היתר הניתן מבית דין רבני ובאישור נשיא בית הדין הרבני הגדול.⁵⁰
- **סעיף 180 לחוק** - "נישואין שהותרו לפי דין אחר" – במידה והדין החל על הנישואין החדשים איננו דין תורה, קובע סעיף זה שני חריגים לאיסור ריבוי הנישואין.
 - (1) בן זוגו מנישואיו הקודמים אינו מסוגל להפקיע את הנישואין מחמת מחלה נפשית.
 - (2) בן זוגו מנישואיו הקודמים נעדר בנסיבות המעוררות חשש לחייו, לתקופה של מעל שבע שנים.⁵¹
- **סעיף 182 לחוק** - "עריכת נישואין וגירושין אסורים" – קובע מאסר של חצי שנה למי ש"יסדר" נישואין וגירושין, אסורים אלו.⁵²

⁴⁴ סעיף 176 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

⁴⁵ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה 47 דו"ח מסכם (2018).

⁴⁶ סעיף 176 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

⁴⁷ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה 48 דו"ח מסכם (2018).

⁴⁸ סעיף 177 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

⁴⁹ סעיף 178 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

⁵⁰ סעיף 179 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

⁵¹ סעיף 180 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

⁵² סעיף 182 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

מוסד הידועים בציבור אינו מוסדר בחקיקה הישראלית. הגדרת "ידועים בציבור" מתוך מאמרו של שחר ליפשיץ: "ידועים בציבור במשפט הישראלי הינו כינוי כולל לבני זוג שהיחסים ביניהם דומים ליחסים שבין בני זוג נשואים אך הם אינם נחשבים לנשואים מן הבחינה המשפטית".⁵³ בניגוד לנישואין, זוהי איננה מסגרת אשר מתחילה בהתחייבות או בטקס, אלא זו הגדרה שניתן לחסות תחתיה לאחר קיומן של נסיבות מסוימות. כך, זוג שמקיים משק בית משותף לתקופת זמן ממושכת – יוגדר למפרע כ"ידוע בציבור". הגדרת בני זוג כידועים בציבור, על פי המוסד לביטוח לאומי, מאפשרת להחיל זכויות וחובות של זוגות נשואים על בני זוג שאינם מעוניינים או אינם יכולים להינשא על פי חוקי המדינה.⁵⁴

הגדרת "ידועים בציבור" על פי אתר המוסד לביטוח לאומי: "ידועים בציבור הם בני זוג המנהלים משק בית משותף כתוצאה מחיי משפחה ומערכת יחסים אינטימית, קשירת גורל ורצון לחיות יחדיו, לא מתוך צורך אישי, נוחות או כדאיות כלכלית".⁵⁵ כדי לקבל הכרה בביטוח הלאומי כ"ידועים בציבור", יש למלא שאלון מיוחד ולהעבירו אל סניף הביטוח הלאומי הקרוב. בשאלון יש לפרט את מרכיבי מערכת היחסים ולצרף מסמכים רלוונטיים כגון: הסכם ממון, חשבונות, תיעוד של הופעות ציבוריות יחד ועוד.⁵⁶ בתהליך מתן האישור, העובדה שאחד מבני הזוג או שניהם נשוי/נשואים לאחר, אינה פוסלת את ההכרה בזוג כידועים בציבור. המטרה בכך היא לאפשר מערכת יחסים גמישה יותר מנישואין. מאחר ואין בדיקה לשאלה אם הגבר שבא להירשם כידוע בציבור מנהל אורך חיים משותף עם אישה נוספת, וכן העובדה שהוא נשוי איננה מהווה נסיבה לסירוב הבקשה, נראה כי המוסד של ידועים בציבור מאפשר מערכת יחסים פוליגמית בחסות החוק.

הטבות מס לידועים בציבור: בדומה לזוג נשוי, זוג "ידועים בציבור" זכאים להטבות מס הקבועות בחוק.⁵⁷ מעבר לכך, ישנן מספר הטבות נוספות אשר ייחודיות לידועים בציבור. דוגמא לכך היא מיסוי בנפרד, ידועים בציבור מגישים דוחות הכנסה נפרדים. משכך, שיעור המס אותו משלמים בני הזוג, בשל היותם במדרגת מס פחותה, נמוך יותר משל זוג נשוי עם הכנסות זהות. זאת משום כך שמדרגת המס נקבעת לעניין הכנסת כל אחד מבני הזוג בנפרד, ולא ע"י חיבור הכנסותיהם. בנוסף, זכאים הידועים בציבור לפטור כפול ממס שבת. כלומר, בעוד שזוגות אשר נישאו זכאים לפטור מתשלום מס שבת בעת מכירת בית אחת לארבע שנים, זוגות המוגדרים כידועים בציבור זכאים לקבלת הפטור האמור לא פעם אחת, אלא פעמיים בכל ארבע שנים.

⁵³ שחר ליפשיץ הידועים בציבור בראי התיאוריה האזרחית של דיני המשפחה 17 (2005).
⁵⁴ הגדרת "ידוע בציבור" באתר "כל זכות"

https://www.kolzhut.org.il/he/%D7%99%D7%93%D7%95%D7%A2%D7%99%D7%9D_%D7%91%D7%A6%D7%99%D7%91%D7%95%D7%A8

⁵⁵ הגדרת "ידוע בציבור" באתר הביטוח הלאומי

<https://www.btl.gov.il/Insurance/National%20Insurance/Pages/yeduyimBtzibur.aspx>

⁵⁶ הגדרת "ידוע בציבור" באתר הביטוח הלאומי

<https://www.btl.gov.il/Insurance/National%20Insurance/Pages/yeduyimBtzibur.aspx>

⁵⁷ סי' 37 לפקודת מס הכנסה [נוסח חדש].

← **המוסד לביטוח לאומי - גמלת הבטחת הכנסה:**

גמלת הבטחת הכנסה הינה קצבה המשולמת לכל אדם ומשפחה בישראל, שאין בכוחם להבטיח לעצמם הכנסה מינימאלית לקיום.⁵⁸ היא מעוגנת בחוק הבטחת הכנסה, התשמ"א-1980 (להלן: "חוק הבטחת הכנסה"). לזוגות ומשפחות הקצבה מוענקת על פי תא משפחתי ולא לכל אחד מבני הזוג בנפרד. כמו כן, הזכאות להבטחת הכנסה מותנית בכך ששני בני הזוג מקיימים את תנאי הזכאות. הקצבה משתנה מהרכב להרכב. להלן נתונים מתוך אתר הביטוח הלאומי:⁵⁹

- **זוג + 2 ילדים** ויותר יהיו זכאים לקצבה בת 2,040 ₪.

- **הורה יחיד + 2 ילדים** ויותר יהיה זכאי לקצבה בסכום של 3,434 ₪.

קצבאות אלו עלולות להוות תמריץ כלכלי לאדם להינשא לאישה אחת באופן רשמי, ולשאת אישה שנייה באמצעות הדין המוסלמי בלבד ותוך כך להגדירה כאם חד הורית על פי חוק. במצב כזה, יוכלו להנות מהקצבה הגבוהה יותר, בנוסף לקצבה הזוגית מהאישה הראשונה.

ניסיונות למניעת כפל גמלאות:

- לעניין מערכת יחסים של "ידועים בציבור": חוק הבטחת הכנסה שונה בשנת 1982 כך שהגדרת "בני זוג" על פי החוק כוללת בתוכה זוג לא נשוי המנהל משק בית משותף – ידועים בציבור.⁶⁰ תיקון זה נועד, בין היתר, למנוע מזוגות במערכת יחסים פוליגמית להנות מכפל גמלאות. טרם שינוי החוק, הגדרת "בני זוג" כללה בתוכה זוג נשוי בלבד. על כן, זוג ידועים בציבור אשר שניהם זכאים לגמלה, נהנו מקצבה כפולה. לאחר השינוי, זוג אשר מנהל משק בית משותף, כאשר שני בני הזוג זכאים לקצבה ועל אף שאינם נשואים – ייחשבו כתא משפחתי אחד ביחס לקבלת הקצבה. יש לציין כי אמנם שינוי זה מונע שימוש במוסד הידועים בציבור לשם קבלת כפל גמלאות, אך הוא מהווה תמריץ לאישה השנייה לדווח שהינה הורה עצמאי וכך לזכות מהגמלה הגבוהה.

- גמלת הבטחת הכנסה למשפחה הפוליגמית: על פי דו"ח פלמור, במהלך שנות ה-80 נוצרה פרקטיקה של תשלום גמלת הבטחת הכנסה למשפחות פוליגמיות. גמלה זו למעשה תכיר במשפחה הפוליגמית ותזכה את המשפחה בגמלה הלוקחת בחשבון את כל בנות הזוג וילדיהם. הבסיס לפרקטיקה זו הוא בחוות דעת משנת 1988, של היועץ המשפטי לביטוח לאומי דאז. שיעור הגמלה הפוליגמית ותזכה את המשפחה בגמלה הלוקחת בחשבון את כל בנות הזוג וילדיהם. הבסיס לפרקטיקה זו הוא בחוות דעת משנת 1988, של היועץ המשפטי לביטוח לאומי דאז. שיעור הגמלה יינתן בהתאם להגדרת: זוג + ילדים, ובנוסף 7.5% מהסכום הבסיסי לאדם, יוענק לכל אחת מהנשים הנוספות, המוכרות על ידי המוסד לביטוח לאומי כידועות בציבור.⁶¹ כך יוצא שעל כל אישה נוספת במשפחה הפוליגמית תתקבל גמלה של 648 ₪. נראה כי בקביעת גמלה זו המדינה סותרת את החוק הפלילי שאוסר על פוליגמיה. יש שיגידו שמדיניות זו מבטאת התחשבות באזרחים המוחלשים – האישה והקטינים ולמעשה מקיימת עמידה על תכלית חשובה אך עידוד הפוליגמיה מייצר פגיעה קשה ועמוקה יותר בטווח הרחוק. בנוסף, גמלה זו זעומה לעומת הגמלה של אם חד-הורית. ישנו חשש שהתוצאה של מהלך זה תהווה תמריץ לאישה לדווח שהינה הורה

⁵⁸ "גמלת הבטחת הכנסה" באתר הביטוח הלאומי

⁵⁹ https://www.btl.gov.il/benefits/Income_support/Pages/default.aspx

"קצבת הבטחת הכנסה" מתוך אתר הביטוח הלאומי

⁶⁰ https://www.btl.gov.il/benefits/Income_support/Pages/%D7%A1%D7%9B%D7%95%D7%9E%D7%99%20%D7%94%D7%A7%D7%A6%D7%91%D7%94.aspx

⁶¹ עינת אלבין "הבטחת הכנסה למשפחה האלטרנטיבית המשפחה – הפוליגמית כמקרה מבחן" עיונים במשפט מגדר ופמיניזם 226, (2007).

⁶¹ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה 102 דו"ח מסכם (2018)

דצמבר 2021

עצמאי ולא חלק ממשפחה פוליגמית.⁶² מכאן, מתעורר חשד לכך שקיימת תופעה בחברה הבדואית של דיווחים כוזבים לרשויות על התא המשפחתי, זאת באמצעות **נישואין ללא רישום**. ישנן שני דרכים לכך:

1) **גירושין "רגיעים"**⁶³ - על פי ההלכה המוסלמית, כאשר הבעל מגרש את אשתו פעם אחת ובלשון מפורשת נכנס הזוג לתקופת המתנה. במהלך התקופה, יוכל הגבר להתחרט על הגירושין ולהחזיר את אשתו על ידי אמירה או אקט של חיבה. כך, הזוג חוזר להיות נשוי מבחינת ההלכה, ואילו מבחינת הדין הוא גרוש. בצורה כזו יוכל גבר אשר התגרש מבחינה משפטית, להשיב את אשתו ולנהל עימה מערכת יחסים של זוג נשוי מבלי לדווח לרשויות השונות.

2) **נישואין על ידי "הסכם"**⁶⁴ - על פי האסלאם, על מנת ליצור קשר נישואין מספיק הסכם בלבד. ההסכם אינו חייב להיות בכתב או להירשם במוסד כלשהו. כמו כן, אין צורך בנוכחות של גורם רשמי, דתי או אזרחי, על מנת ליתן תוקף להסכם. כך, גבר נשוי יוכל לקיים הסכם עם אישה נוספת ובכך יהיה נשוי לה על פי ההלכה המוסלמית. מבחינת החוק הוא יישאר נשוי לאשתו הראשונה בלבד והיא תוכל להיחשב לכל היותר – ידועה בציבור. בצורה זו יוכל הגבר לעקוף את החוק ולהיות נשוי מבחינה הלכתית למספר נשים אך מבחינה חוקית רק לאחת.

הצעות חוק אשר הונחו על שולחן הכנסת ולא הבשילו לכדי חוק:

- **הצעת חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) (תיקון – מניעת ריבוי נישואין), התש"ף–2020:**

הצעת חוק הוגשה לכנסת כבר בפעם השלישית, ומטרתה להילחם בתופעת הפוליגמיה בהליכים של איחוד משפחות. הצעת חוק זו מבקשת לקבוע כי שר הפנים לא יהיה רשאי לאשר בקשה לאיחוד משפחות אם אחד מבני הזוג שלגביהם התבקשה הבקשה, נשוי או רשום כנשוי לאחר.⁶⁵ הצעה זו הונחה על שולחן הכנסת לדיון מוקדם (קריאה טרומית) וטרם נקבעה לה וועדה מטפלת.

- **הצעת חוק הביטוח הלאומי (תיקון – שלילת קצבת ילדים ממשפחות פוליגמיות), התשפ"א–2021:**
הצעת חוק זו באה להילחם בתופעת הפוליגמיה באמצעות שלילת קצבאות ילדים המשולמות על ידי המוסד לביטוח לאומי. על פי הצעה זו, לא תשולם קצבת ילדים למשפחה המנהלת אורח חיים פוליגמי אשר מנוגד לחוק. לעניין הצעת חוק זו, תישלל קצבת ילדים של ילד שאחד מהוריו נשוי ליותר מכן זוג אחד – לרבות ידוע בציבור.⁶⁶ הצעה זו הונחה על שולחן הכנסת לדיון מוקדם (קריאה טרומית) וטרם נקבעה לה וועדה מטפלת.

← הנחיות היועץ המשפטי לממשלה בגין עבירות ריבוי נישואין:

מדיניות אכיפה גובשה על ידי היועץ המשפטי לממשלה יחד עם גורמי התביעה, ועוגנה בהנחיית היועמ"ש מספר 4.1112 מתאריך 23 בינואר 2017 ועודכנה ביולי 2021.⁶⁷ במסמך זה מתייחס היועמ"ש לחסרונות

⁶² הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה 102 **דוח מסכם** (2018).

⁶³ האשם סואעד "קשר הנישואין באסלאם ודרכי התרתו" **עת סיוע** 3 (תשע"ד).

⁶⁴ האשם סואעד "קשר הנישואין באסלאם ודרכי התרתו" **עת סיוע** 3 (תשע"ד).

⁶⁵ הצעת חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) (תיקון – מניעת ריבוי נישואין), התש"ף–2020.

⁶⁶ הצעת חוק הביטוח הלאומי (תיקון – שלילת קצבת ילדים ממשפחות פוליגמיות), התשפ"א–2020.

⁶⁷ הנחיות היועץ המשפטי לממשלה 4.1112 "עבירות ריבוי נישואין" (23/01/2017).

דצמבר 2021

בתופעת הפוליגמיה ופגיעתה בכבוד האישה, וכן אל הדרכים ופרצות החוק המאפשרות תופעה זו. בנוסף הוא מציין את התמריץ הכלכלי הנוצר עקב תקנות גמלת הבטחת הכנסה לניהול מערכת יחסים פוליגמית. הדו"ח כולל מספר הוראות לסיוע באכיפת התופעה, כגון:

(1) הדו"ח מבהיר כי בהתאם להוראות ס' 177 לחוק העונשין, ביטול נישואין קודמים יהיו תקפים מבחינה משפטית אך ורק על סמך פס"ד סופי של בית המשפט או של בית הדין המוסמך על פי הדין הדתי. אחרת לא רואים את אותו אדם כפנוי. הבהרה זו איננה חידוש לחוק, אלא משמשת לחיזוק והבהרה למערכות השונות.

(2) ככל שהתשתית הראייתית בתיק, הנוגעת להוראת דין דתי, ובכלל זה תוקפם של הנישואין, תצריך חוות דעת מומחה, תוכל התביעה לקבל את חוות הדעת מהיועץ המשפטי לבתי הדין הרלוונטיים, או מכל מומחה אחר.

(3) במקרים בהם הנישואין השניים אינם תקפים, (כגון הדוגמאות שניתנו על נישואין דתיים ללא נפקות משפטית) אך קיימות אינדיקציות לכך שכוונת החשוד במעשיו הייתה להינשא, יעשה ככלל שימוש בהוראת סעיף 178(2) לחוק הקובע כי אין נפקות לשאלת תוקפם של הנישואין.⁶⁸

- כמו כן, ניתן לעשות שימוש בעבירת הניסיון ובכך לפתור בעיה זו.

בנוסף, הדו"ח מתייחס לענישה בתחום וקובע מספר החמרות בנושא להגברת ההרתעה. ראשית, הדו"ח קובע בעניין עבירת ריבוי נישואין, כי עבר נקי מהרשעות לא יהווה נסיבה להימנעות הטלת מאסר בפועל (וזאת בניגוד לסעיף 35א לחוק העונשין, תשל"ז-1977, שמגדיר "עבר נקי מהרשעה" כנסיבה מקלה.⁶⁹ החמרה נוספת היא, שאין לראות בהסכמת הנשים או אחת מהן, לעניין הנישואין השניים, נסיבה המצדיקה הימנעות מהטלת מאסר בפועל. לבסוף קובע הדו"ח פרוצדורה לעניין העברת המידע וסנכרונו בנוגע לחשד לקיום עבירת ריבוי נישואין בין רשויות המדינה הרלוונטיות לבין גורמי האכיפה.

← רשות מקרקעי ישראל:

בשנת 2017 החליטה הממשלה, בהובלת שרת המשפטים דאז, להקים וועדה בראשות עו"ד אמי פלמור לשם בחינת דרכי ההתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה. הדו"ח פרסם המלצות רבות להתמודדות עם התופעה, בין היתר המליצה לרשות מקרקעי ישראל – אשר החליטה לאמצה ולאשר את יישומה. אחת הבעיות הייתה כי יש חשד אשר משפחות פוליגמיות זוכות להקצאה של יותר ממגרש אחד – חרף החוק האוסר זאת. הוועדה המליצה לרשות מקרקעי ישראל להקים חזקות על רווקה עם ילדים וכן גרושה עם ילדים אשר יסייעו במיגור התופעה. מתוך מסמך שפרסמה הנהלת הרשות, מדיניות מקרקעי ישראל תפעל באופן הבא:⁷⁰

רווקה עם ילדים - חזקה על רווקה עם ילדים שהיא נשואה בנישואין פרטיים.⁷¹ לפיכך, לא תתאפשר הקצאת מגרש בפטור ממכרז לאישה בנפרד אלא רק ביחד עם אבי הילדים. ככל שאבי הילדים אינו זכאי לרכישת מגרש (למשל: הוקצה לו מגרש עם אישה אחרת או לבד) לא תתאפשר הקצאת המגרש. ככל שחזקה זו תיסתר על ידי האישה, ההחלטה תבחן בשנית.

⁶⁸ הנחיות היועץ המשפטי לממשלה 4.1112 "עבירות ריבוי נישואין" (23/01/2017).

⁶⁹ ס' 22 להנחיות היועץ המשפטי לממשלה 4.1112 "עבירות ריבוי נישואין" (23/01/2017).

⁷⁰ החלטה 4859 של רשות מקרקעי ישראל "פוליגמיה – אימוץ מסקנות דו"ח פלמור" (8.7.2020).

⁷¹ נישואין פרטיים הינם נישואין אשר לא נרשמו כנישואין רשמיים למשל בשל העובדה כי בן הזוג נשוי לאישה אחרת.

דצמבר 2021

גרושה עם ילדים - המבקשת תתבקש להציג תעודת גירושין. ככל שבדיקה במרשם האוכלוסין תמצא כי נולדו לאישה ילדים לאחר תשעה חודשים ממועד הגירושין, לא תתאפשר הקצאת המגרש לאישה לבדה, אלא לאחר שצורף בן הזוג אבי הילדים. ככל שבן הזוג אינו זכאי לרכישת מגרש, לא תתאפשר הקצאת המגרש. גם כאן מדובר בחזקה הניתנת לסתירה על ידי האישה.

← מסקנות

בפרק זה סקרנו את החקיקה הישראלית המתייחסת לתופעת הפוליגמיה. הגענו למסקנה כי האיסור הפלילי באשר לריבוי נישואין, עם כל חומרת העונש שבצידו – אינו מרתיע וממגר את התופעה. בפועל, ישנן פרצות המאפשרות לקיים אורח חיים פוליגמי. בנוסף, ישנה רוח גבית לא רצונית של המדינה לקיום התופעה וזאת על ידי תמריצים כלכליים מהמוסד לביטוח לאומי וכן על ידי אי-אכיפה לאיסור הפלילי הקיים בחוק העונשין.

3. המצב הפסיקטי

נושא הפוליגמיה נידון בפסיקה במספר היבטים – הן פליליים והן אזרחיים. בהיבט הפלילי, מאז שנת 2018 הוגשו כתבי אישום כנגד כ-4% מהגברים שידועים כמנהלים אורך חיים פוליגמי.⁷² ונקבע כי פוליגמיה היא תופעה שיש למגר. בהיבט האזרחי, רוב הפסיקה עוסקת בנושא זכויות נשים וילדים, ובסוגיות הנוגעות לקצבאות ולזכויות השונות הניתנות ע"י המדינה. שם ניתן לראות כי ישנה התחשבות והתייחסות רבה לזכויות אלה.

מיגור התופעה – היבט פלילי

ניתן למצוא בפסיקה הצדקות רבות של ביהמ"ש לאיסור על פוליגמיה. אחד הטעמים העיקריים באיסור על פוליגמיה הוא הגנה על נשים וילדיהן, אשר לפי פס"ד עזבון המנוח פלוני לרוב הם הראשונים להיפגע ממערכות יחסים מסוג זה.⁷³ בפס"ד אלקנבר נאמר כי איסור ריבוי הנישואין מגן על האישה הראשונה מפני פגיעה במעמדה ע"י נשים נוספות. זאת משום שלרוב, האישה הראשונה נותרת חסרת אוניס ולמעשה המצב נכפה עליה מכורח נסיבות הכוללות מגבלות חברתיות ומעמד כלכלי נמוך.⁷⁴ הרחבה לתכליות אלו ניתן לראות בפס"ד פלוני נ' היועמ"ש,⁷⁵ שם נאמר כי איסור הפוליגמיה מבוסס על נקודת המוצא שלפיה לתופעה זו יש השלכות שליליות רבות במספר היבטים שונים, הן ברמת התא המשפחתי והן ברמת הכלל מדינתית. ברמת התא המשפחתי – הפוליגמיה מביאה בהכרח לפגיעה במעמד האישה, לסכסוכים קשים, להנצחת המבנה הפטריארכלי, לחיי עוני לילדי המשפחה ובמקרים קיצוניים אף להזנחת ילדים. ברמה הכלל מדינתית – נוצר אובדן משאבים כלכליים רבים, שכן המדינה נאלצת להשקיע כספים רבים באותן משפחות פוליגמיות עניות. בנוסף, נאמר בפס"ד זה כי הפוליגמיה סותרת את האופי הדמוקרטי של

⁷² נטעאל בנדל ואלמוג בן זכרי "המשטרה והפרקליטות מודות: החוק נגד ריבוי נשים לא נאכף" הארץ (04.07.2021) <https://www.haaretz.co.il/news/law/premium-1.9966333>

⁷³ בע"מ 7252/14 עזבון המנוח פלוני נ' פלונית (נבו 15.12.2014) עמ' 7-8

⁷⁴ עע"מ 4119/15 נאיף חוסיין חמדאן אלקנבר נ' רשות האוכלוסין וההגירה משרד הפנים (נבו 09.12.2018) עמ' 14

⁷⁵ תמ"ש (משפחה באר שבע) 55724-09-16 פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה (נבו 27.03.2017)

דצמבר 2021

המדינה, ופוגעת בשוויון בין המינים. עוד צוינו באותו פס"ד פלוני נ' היועמ"ש מספר גורמים שבעקבותיהם הפוליגמיה טרם נתפסת בחברה הבדואית כתופעה פסולה שדורשת מיגור:⁷⁶

- א. היעדר אכיפה פלילית מספקת של עבירה זו ע"י המדינה.
- ב. היעדר אכיפה אזרחית של עבירת הפוליגמיה ע"י המדינה, כדוג' מצב בו המדינה מעסיקה גברים פוליגמיים, על אף שהם עוברים על החוק.
- ג. "עידוד" התופעה ע"י המדינה באמצעות מתן הטבות כלכליות למשפחות פוליגמיות לרבות תשלומי ביטוח לאומי למשפחות שיש בהן יותר מאישה אחת.

ביקורת על אכיפת עבירת הפוליגמיה נשמעה גם בפס"ד אבו טקיק, שם נאמר כי האכיפה הפלילית בעניין הפוליגמיה הייתה לקויה עד לשינוי המדיניות שנוצר בעקבות הנחיית היועמ"ש משנת 2017.⁷⁷ בנוסף, הודגש בפסק הדין שבתי המשפט מחויבים לתת יד למאמץ הנרחב בעניין מיגור תופעת הפוליגמיה, זאת באמצעות קביעת ענישה מרתיעה הכוללת עונשי מאסר בפועל מאחורי סורג ובריח.⁷⁸ בפס"ד אבו טקיק,⁷⁹ שם מדובר בערעור של הפרקליטות על עונש שנקבע בגין עבירת פוליגמיה, הוחמר העונש ע"י ביהמ"ש המחוזי, ואף נאמר ע"י השופט כי מתחם הענישה הסבירה יהא 7-18 חודשי מאסר, זאת בשל מדיניות הגברת האכיפה בנושא. בפס"ד אבו ג'ודא, שם נקבע העונש לפי מתחם הסבירות שנקבע בעניין אבו טקיק, חזר ביהמ"ש ואמר שבמדינה דמוקרטית ומתקדמת כמו ישראל, אין מקום לקיומה של פוליגמיה, וכי יש למגר את התופעה בצורה יעילה על מנת להעלים אותה מארצנו.⁸⁰

סוזאן מור שגראוי במאמרה,⁸¹ הציעה הצעה לתיקון חוק העונשין, אשר לפיה יש להחיל את האיסור הפלילי גם על האישה כשותפה לעבירה. בפס"ד פלוני נ' היועמ"ש קיימת התייחסות להצעה זו ולתכלית איסור הפוליגמיה הקיימת כיום, בכך שנאמר כי מצופה מהמדינה להתמודד עם המציאות הקיימת באמצעות אכיפה פלילית, אזרחית ובביטול התמריצים הכלכליים המגבירים את התופעה במקום למגרה.⁸² כלומר, ביהמ"ש אמר כי לפני שפונים לתיקון החוק, יש צורך להגביר את האכיפה על העבירה הקיימת ולבלום את ההטבות והתמריצים הכלכליים להם זוכים הגברים המנהלים חיי משפחה פוליגמיים.

הטבה כלכלית – היבט אזרחי

בהנחיית היועמ"ש מספר 4.1112 נכתב:⁸³ "תופעת ריבוי הנישואין אף מהווה אמצעי להשגת רווח כלכלי, לעיתים שלא כדין, בתחומים שונים". כלומר, במצב הקיים נוצר מעין תמריץ כלכלי פסול לניהול חיי פוליגמיה, ובתי המשפט מודעים לתמריץ זה. בפס"ד פלוני נ' היועמ"ש אמר השופט כי לא יתכן מצב בו המדינה מצד אחד אוסרת אורח חיים פוליגמי, ומהצד השני נותנת הטבות כלכליות למשפחות שמקיימות אורח חיים זה. במצב הקיים, נוכח מבנה המשפחה ומעמדו החזק של ראש המשפחה, מי שנהנה הכי הרבה

⁷⁶ תמ"ש (משפחה באר שבע) 55724-09-16 פלוני לעיל ה"ש 73, עמ' 7-6
⁷⁷ הנחיות היועץ המשפטי לממשלה 4.1112 "עבירות ריבוי נישואין" (23/01/2017)
⁷⁸ רע"פ 6413/19 אמן אבו טקיק נ' מדינת ישראל (נבו) 23.10.2019.
⁷⁹ עפ"ג (מחוזי ב"ש) 26408-04-19 מדינת ישראל נ' אימן אבו טקיק (נבו) 19.09.2019.
⁸⁰ ת"פ (שלום ב"ש) 23986-03-18 מדינת ישראל נ' זהיא אבו ג'ודא (נבו) 19.04.2021.
⁸¹ סוזאן מור שגראוי, "ביגמיה ודיני השותפות – הצעה לתיקון חוק העונשין" (10.06.2012) https://www.israelbar.org.il/article_inner.asp?pgId=131738&catId=287
⁸² תמ"ש 55724-09-16 פלוני לעיל ה"ש 73 עמ' 10-9
⁸³ הנחיות היועץ המשפטי לממשלה 4.1112 "עבירות ריבוי נישואין" (23/01/2017)

דצמבר 2021

מההטבות הללו הוא ה"גבר הפוליגמי".⁸⁴ בהיבט הפסיקתי נראה שבתי המשפט מנסים למגר את התופעה בכלים שיש בידיהם, גם אם הדבר מצריך יצירתיות משפטית. לדוג' בפס"ד ה.ג. הכיר השופט בפוליגמיה כעוולה נזיקית בדמות הפרת חובה חקוקה, ולמעשה פסק פיצוי נזיקי לאישה הנפגעת, תוך שהוא מציין כי יש לעקור את תופעת הפוליגמיה מהשורש.⁸⁵ דוג' נוספת נמצאת בפס"ד מרים פרץ נאמר כי כל הזכויות והחוקים המוענקים מכוח המעמד "ידוע לציבור", צריכים להיות מוגבלים ומצומצמים לשם מניעת קיומו של קשר פוליגמי או פוליאנדרי. כלומר, זכויות ה"ידוע בציבור" לא יכול שיהיו לצורך קיום קשר פוליגמי, שהינו אסור במדינת ישראל.⁸⁶

מהצד השני, קיימים מקרים חריגים בהם ביהמ"ש מאשר קיומו של קשר פוליגמי, על אף האיסור, וזאת כדי להגן על זכויות נשים וילדים. בפס"ד פלוניס, נדחתה תביעת הורי הבעל לפינוי אחת מנשות בנם מביתם, זאת לאחר שבנסיבות אותו מקרה, הגיע ביהמ"ש למסקנה כי בטרם הנישואין, ניתנו לאישה הבטחות מצד ההורים והבעל לעניין מתן מגורי קבע בבית ההורים.⁸⁷ בפס"ד עזבון המנוח פלוני קבע ביהמ"ש כי עזבונו של גבר פוליגמי, יחולק גם לילדים שנולדו לגבר מיזועתו בציבור, על אף שהיה נשוי לאישה אחרת באותה העת. ביהמ"ש נימק החלטה זאת באומרו כי הגבר (או עזבונו) חייב לדאוג לרווחת ילדיו, וכי לא יתכן מצב בו ילדיו יהיו מופקרים נוכח התנהלותו.⁸⁸ עניין נוסף בו ביהמ"ש פעל לצורך שמירה על זכויות התרחש בפס"ד אלזיאדנה, שם דובר בזוג שהתגרש כדין, אך למרות זאת, האישה המשיכה לחיות בסמיכות לגרוש שלה, ובערכאה הנמוכה נקבע כי הזוג הגרוש למעשה מנהל אורח חיים משותף. עיקר הדיון התנהל סביב קצבת הבטחת הכנסה שאותה רצתה האישה לקבל, אך נוכח העובדה שלא נעשה שינוי באורח חיי הזוג הגרוש, הבקשה נדחתה ע"י בית המשפט, ומכאן קם הערעור. בערעור, החליט בית הדין לאשר את הבקשה, וזאת מתוך נימוקים של שמירה על כבוד ומעמד האישה. למעשה, במצבי קיצון ומתוך הגנה על זכויות נשים וילדים, ביהמ"ש יכול להכיר בקיומה של מערכת יחסים פוליגמית, על אף האיסור הקיים. הדבר מחזק את העובדה שתכלית האיסור על הפוליגמיה מקורו בשמירה על זכויות נשים וילדים.

מסקנות

מהסיקור לעיל נראה כי הקו הפסיקתי הינו לפעול במלוא היכולת על מנת למגר את תופעת הפוליגמיה ולשמור על זכויות נשים וילדים. בתי המשפט מכירים בבעייתיות שהפוליגמיה יוצרת ונראה כי הם עושים כל שביכולתם כדי למגר תופעה זו. ראוי לציין כי בתי המשפט יכולים לאכוף את התופעה רק כאשר זו מגיעה לפתחם, דבר שקורה באחוזים בודדים במיוחד (כ-4%)⁸⁹.

4. משפט משווה

⁸⁴ תמ"ש 55724-09-16 פלוני לעיל ה"ש 73 עמ' 10-11
⁸⁵ תמ"ש (משפחה ירושלים) 26680/05 ה.ג. נ' ט.ג. (נבו) 16.05.2007.
⁸⁶ ע"א 4/66 מרים פרץ נ' יעקב הלמוט, כ(4) 337 (1966).
⁸⁷ תמ"ש (משפחה באר שבע) 43504-02-10 פלוניס נ' אלמונית (נבו) 27.10.2013.
⁸⁸ בע"מ 7252/14 עזבון המנוח פלוני לעיל ה"ש 71.
⁸⁹ נטעאל בנדל ואלמוג בן זכרי ה"ש 70 לעיל.

פוליגמיה במדינות בעולם

בתפיסה המערבית נתפסת הפוליגמיה כתופעה שלילית המפלה נשים ומפירה עקרונות בסיסיים של זכויות אדם. איסור על נישואין פוליגמיים מעוגן במשפט הבינלאומי,⁹⁰ מתוך תפיסת תופעה זו כבעלת השלכות רגשיות וכלכליות שליליות עבור האישה וילדיה.⁹¹ עם זאת בכ-850 חברות בעולם עדיין מתקיימת פוליגמיה.⁹² ברוב מדינות אפריקה זהו הסדר נישואין מקובל וחוקי.⁹³ במדינות מזרח התיכון ובחצי האי ערב, שבחלקן החוק האסלאמי והדין השרעי משולבים בחוקי המדינה, גם כן מותרים נישואין ליותר מאישה אחת, אולם לא יותר מארבע נשים לפי הגבלת הקוראן.⁹⁴ במדינות אירופה, ככלל, תופעה זו אסורה ואף מלווה בסנקציה.⁹⁵ עם זאת, עקב ריבוי המהגרים מאפריקה וממדינות ערביות, מוצאות עצמן מדינות רבות באירופה מתמודדות עם שאלות של רב תרבותיות ורלטיביזם מוסרי. בצפון אמריקה בתי המשפט והממשלה נאבקו שנים רבות בכדי להתמודד עם פוליגמיה בעיקר מצידם של זרמים נוצריים פונדמנטליסטיים.⁹⁶

במקומות רבים בעולם תופעות של פוליגמיה מתקיימות בשל סיבות פרקטיות: עקרות; עידוד ילודה שימש מקור של כוח עבודה נגיש וזול לטובת המשפחה; יישוב סכסוכים בין משפחות או שבטים; הגברת הכוח הפוליטי של הגבר; יצירת קשרים ענפה; מציאות של עוני שמתמרצת נשים להינשא לגברים אמידים; הגנה חברתית; שיתוף פעולה עם נשים אחרות בגידול הילדים ובמטלות הבית. עם זאת ניתן לזהות חסרונות אוניברסליים שתופעת הפוליגמיה גוררת איתה: חסך רגשי וכלכלי שנובע מהצורך לחלוקה בין מספר נשים, קנאה, שנאה ותחרות בין הנשים ובין ילדים מאימהות שונות.⁹⁷

מבחינה גאוגרפית-תרבותית, ניתן לחלק את תופעת הפוליגמיה בעולם לארבעה אזורים:

- 1) **מדינות אפריקה** – ברובן ככולן פוליגמיה היא הסדר נישואין מקובל וחוקי. לפיכך, מלבד מס' מדינות מוסלמיות בצפון אפריקה (טוניסיה ואלג'יריה) לא כללנו בסקירתנו את מדינות יבשת זו.
- 2) **אירופה** – ככלל, במדינות אירופה ישנו איסור על נשיאת אישה נוספת. יחד עם זאת, עקב ריבוי המהגרים שפוקד את היבשת בשנים האחרונות, מצאו עצמן מדינות אירופה מתמודדות עם שאלות של רב-תרבותיות ודילמות חוקיות ביחס לזכויות הסוציאליות הראויות להינתן למהגרים בעלי תא משפחתי פוליגמי.

⁹⁰ ראה למשל הערה 21 לאמנת האו"ם לביטול כל צורות האפליה נגד נשים (CEDAW) שישראל חברה בה מאז שנת 1991, לפיה פוליגמיה מפירה את ס' 5(א) לאמנה. על אף שאין לאמנה זן מעמד מחייב יש לה חשיבות רבה במישור הבינלאומי. ההערה מובאת גם בקישור הבא: <https://www.refworld.org/docid/48abd52c0.html>

⁹¹ ראוייה אבו רביע "מודרות בעל כרחן- תופעת הפוליגמיה ודרכי התמודדות" נייר עמדה לוועדה לקידום מעמד האישה (2010), עמ' 3-2. מובא גם בקישור הבא: <https://law.acri.org.il/pdf/polygamy.pdf>

⁹² וידאד, עמ' 3.

⁹³ James Fenske, African polygamy: past and present, economic history seminar London School of Economics and Political Science (2011). עמ' 3-1. מובא גם בקישור הבא:

[http://eprints.lse.ac.uk/39246/1/African_polygamy_past_and_present\(Isero\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/39246/1/African_polygamy_past_and_present(Isero).pdf)

⁹⁴ הקוראן, סורה ד, 3. שם מופיע היתר הפוליגמיה עד למכסה של ארבע נשים: "קחו כאוות נפשכם אישה אחת או שתיים או שלוש ואל תרבו לכם מארבע נשים", אם כי בהמשך מצומצם ההיתר רק למי שמסוגל לנהוג בהן בשוויון ובהגינות.

⁹⁵ Mona Mir Sattari, Polygamy As A Cross-Culturak Dispute In Europe, (European Master's Programme in Human Rights and Democratisation), University Of Padova, 2020. עמ' 9-8.

⁹⁶ Jason D. Berkowitz, Beneath the Veil of Mormonism: Uncovering the Truth about Polygamy in the United States and Canada The University of Miami Inter-American Law Review, Spring, 2007, Vol. 38, No. 3 (Spring, States and Canada 2007) עמ' 624-622.

⁹⁷ הצוות הבין-משרדי להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה דו"ח מסכם (2018), עמ' 47.

דצמבר 2021

- 3) **מדינות מוסלמיות** – איחדנו מדינות אלו תחת קטגוריה אחת בשל אופיין התרבותי המשותף ולא בשל מיקומן הגאוגרפי. מדובר במדינות מוסלמיות בחצי האי ערב, המזרח התיכון וצפון אפריקה, בהן האסלאם והדין השרעי משפיעים או משולבים בקוד התרבותי ובחוקי המדינה.
- 4) **צפון אמריקה** – במדינות אלו נבחן את התמודדותם של בתי המשפט וממשלות ארצות הברית וקנדה עם תופעות הפוליגמיה, ונתמקד בתתי זרמים נוצריים פונדמנטליסטיים אשר אימצו את התא המשפחתי הפוליגמי. בחלק זה נבחן גם ניסיונות של העמדת טענות משפטיות ליברליות ופרוגרסיביות מצד קבוצות פוליגמיות שמרניות.

ביחס לאזורים אלו בחנו את התפתחות החקיקה והפסיקה, המצב הנוהג כיום וההתמודדות המשפטית של אותן מדינות עם תופעות של הגירה ושאלות של חירות, רב תרבותיות ורלטיביזם מוסרי.

א. מדינות מוסלמיות

רוב המדינות המוסלמיות מתירות פוליגמיה. **טורקיה וטוניסיה** הן המדינות היחידות בעולם המוסלמי אשר מטילות איסור מוחלט על כך. מבין המדינות המוסלמיות ישנן מדינות אשר מעודדות פוליגמיה ומנגד ישנן מדינות אשר עשו שימוש בחקיקה, כדי להטיל מחסומים פרוצדורליים על מנת למנוע ולצמצם נישואי פוליגמיה, זאת כדוגמת **ירדן ואלג'יריה**.

טורקיה

בהתאם למצב החקיקתי כיום, טורקיה אוסרת על נישואין פוליגמיים.⁹⁸ בשנת 1926, טורקיה אימצה קוד אזרחי חילוני המבוסס על קוד אזרחי שוויצרי. הקוד השוויצרי שונה ועבר התאמות בכדי להתאים להלך הרוח בטורקיה, אך בכל זאת הביא עימו חידושים משמעותיים, בעיקר בתחום דיני המשפחה.⁹⁹ הקוד קבע את ביטול הפוליגמיה המותרת על פי החוק האסלאמי. אחד הסעיפים החשובים בקוד הוא סעיף 93, לפיו חלה חובה על מי שמבקש להינשא בשנית, להראות כי נישואיו הקודמים תמו. בכך למעשה החוק מונע פוליגמיה. יתרה מכך, סעיף 112(1) לקוד קובע כי, נישואין יהיו בטלים (VOID), אם אחד הצדדים בעת הנישואין, היה נשוי לאחר.¹⁰⁰ כיום, האיסור על פוליגמיה מעוגן בסעיף 230 לחוק העונשין הטורקי, אשר חוקק בשנת 2004. הסעיף מצוי בפרק על עבירות נגד צו המשפחה – נישואין מרובים, נישואי הונאה וטקסים דתיים. בסעיף זה נקבע כי, מי שנישא לאדם אחר על אף היותו נשוי, עונשו יהיה מאסר של שישה חודשים עד שנתיים.¹⁰¹ אולם, ניכר כי באזורים הכפריים של טורקיה, אשר בהם מתגוררים קרוב לשליש מתושבי המדינה, הפוליגמיה לא נאכפת כלל.¹⁰²

טוניסיה

⁹⁸ Criminal Code (Turkey) no.5237 of 2004, 230(1)

⁹⁹ Arzu Oguz, *The Role of Comparative Law in the Development of Turkish Civil Law*, 17 Pace int'l l.rev 373, 380 (2005).

¹⁰⁰ Seval Yildirim, *Aftermath of a Revolution: A Case Study of Turkish Family Law*, 17 Pace int'l l.rev 347, 357 (2005).

¹⁰¹ Criminal Code (Turkey) no.5237 of 2004, 230(1)

¹⁰² Too much of a good thing, *The Economist*, (Dec. 24, 2005).

דצמבר 2021

טוניסיה היא המדינה המתקדמת ביותר בעולם המוסלמי, בהקשר של חקיקה בענייני משפחה. טוניסיה אוסרת באופן מוחלט פוליגמיה בחוק, זאת מבלי לדחות בגלוי את ההלכה המוסלמית, ומתוך הנימוק שהאיסור נובע מעדכון ההלכה האסלאמית, תוך התחשבות בזכויות אדם וזכויות נשים.¹⁰³ בשנת 1956, טוניסיה אסרה על פוליגמיה וביטלה את סמכותם של בתי הדין השרעים.¹⁰⁴ סעיף 18 לחוק המעמד האישי, תחת פרק נישואין, קובע כי העונש למי שנישא לאישה נוספת הוא מאסר של שנה או קנס כספי או שניהם.¹⁰⁵ בתחילה, האיסור שתק לגבי סוגיית תוקפם של נישואין פוליגמיים במידה ובכל זאת התרחשו. אך בשנת 1964, תוקן החוק ונקבע שנישואין אלו הם חסרי תוקף, זאת באמצעות הגדרתם כנישואין לא סדירים.¹⁰⁶

אלג'יריה

חוק המשפחה האלג'ירי שחוקק בשנת 1984, מתיר לגבר לפי הוראות השריעה, להיות נשוי לארבע נשים בו זמנית.¹⁰⁷ אולם, נקבעו מגבלות על כך בתיקון סעיף 8 לחוק בשנת 2007.¹⁰⁸ לפי סעיף 8 לחוק, על הגבר ליידע את האישה הנוכחית והעתידית, ולהגיש בקשה להיתר הנישואין לנשיא בית הדין הקרוב למקום מגוריהם של בני הזוג. נשיא בית הדין יכול לאשר זאת אם מצא כי ישנו מניע מוצדק לכך, וכי ביכולתו של הגבר לספק תנאים ראויים לחיי הנישואין ולנהוג בשוויון בין נשותיו.¹⁰⁹ בהתאם לסעיף 53(6) לחוק, הפרה של הוראות החוק מקנה לאישה אשר לא נהגו בה בשוויון, עילה לגירושין.¹¹⁰ קיומם של נישואין פוליגמיים, מעולם לא היו נרחבים במיוחד באלג'יריה, וכעת ירדו לפחות מ-1% מכלל הנישואין.¹¹¹ עם זאת, יש להניח כי קיימת פוליגמיה "נסתרת", כלומר, גבר שמתחתן עם יותר מאישה אחת ללא אישור מוקדם של נשיא בית הדין. אחת הסיבות העיקריות לכך היא בכדי להימנע מתשלום מזונות במקרה של גירושין.¹¹²

ירדן

ככלל, נישואי פוליגמיה מותרים בירדן, בכפוף לעמידה בתנאי בית הדין השרעי. ענייני המעמד האישי בירדן נמצאים תחת סמכותם השיפוטית של בתי הדין השרעיים בלבד.¹¹³ על פי החוק, פוליגמיה מותרת לגברים מוסלמים, אך על שופט בבית הדין השרעי לבחון את השאלה האם יש להם אמצעים ויכולת כלכלית לקיים את נשותיהם.¹¹⁴ הדרישה לבחינה, נובעת מהרצון שנישואין ימשכו לטווח הרחוק, ולשם כך יש להעניק

¹⁰³ יעקב מירון "ריבוי נשים למוסלמים וחוקתיות איסורו" **משפטים** ג 515, 528 (תשל"א-תשל"ב).
¹⁰⁴ Khedher, Rayed (2017). Tracing the Development of the Tunisian 1956 Code of Personal Status. *Journal of International Women's Studies*, 18(4), 30, 34.
¹⁰⁵ Sfeir, G. N. (1957). The Tunisian Code of Personal Status (Majallat Al-Ahw Al Al-Shakhsiy Ah). *Middle East Journal*, 11(3), 309, 310.
¹⁰⁶ Welchman, L. (2007). *Women and Muslim Family Laws in Arab States* (A. Moors, M. Pelkmans, & A. Tayob, Eds) 9, 85.
¹⁰⁷ Salhi, Z. S. (2003). Algerian Women, Citizenship, and the "Family Code." *Gender and Development*, 11(3), 27, 30.
¹⁰⁸ Al-Jarida Al-Rasmiyya, 2007.
¹⁰⁹ Law 11-984, Al-jarida Al-Rasmiyya, 9 June 1984, vol. 24, art. 8.
¹¹⁰ Law 11-984, Al-jarida Al-Rasmiyya, 9 June 1984, vol. 24, art. 53(6).
¹¹¹ Landinfo (2018) *Algeria: marriage and divorce* (No-0032).
¹¹² Landinfo (2018) *Algeria: marriage and divorce* (No-0032), 26. [Algeria: Marriage and divorce - July 2018](https://www.algeria.gov.dz/en/justice/gov) ([justice.gov](https://www.algeria.gov.dz/en/justice/gov)).
¹¹³ Bianca C. Isaias and Fred Jennings, *GlobalLEX (Dec. 2013)*, 9.2, [Overview of the Hashemite Kingdom of Jordan Legal System and Research - GlobalLex \(nyulawglobal.org\)](https://www.globallex.org/).
¹¹⁴ Women's rights in the Middle East and north Africa 2012, Freedom House Reports – Jordan, 9-8. Available: https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/Jordan.pdf

דצמבר 2021

לאישה יחס שווה אל מול שאר הנשים.¹¹⁵ כמו כן, בהתאם לסעיף 28 לחוק נקבע כי גבר יכול לשאת עד 4 נשים ואם ברצונו לשאת אישה חמישית, עליו להתגרש תחילה מאחת מנשותיו הקודמות.¹¹⁶ בשנת 2001, נערכו מספר תיקונים לחוק, ביניהם נקבע כי על הקאדזי¹¹⁷ ליידע את הנשים השונות אשר מעוניינות להינשא, אודות קיומן של נשותיו הנוספות של הגבר האמור.¹¹⁸ בנוסף, ניתן לראות כי סעיף 19 לחוק מקנה לאישה יכולת להתנות תנאים בחוזה הנישואין, במידה והתנאים חוקיים ואינם פוגעים בזכויות הזולת. בין היתר, נקבע כי האישה יכולה לקבוע בחוזה הנישואין תנאי לפיו תוכל להגיש בקשה לגירושין, במידה והגבר יישא אישה נוספת.¹¹⁹

ב. מדינות אירופה

ככלל, במדינות אירופה ישנה אפס סבלנות ביחס לתופעת הפוליגמיה. בניגוד למדינות המוסלמיות, במחוזות נוצרים אירופיים מודרניים לא נהוגים יחסי פוליגמיה והדבר אסור ואף מלווה בסנקציות במרבית החוקים.¹²⁰ ההגירה רבת השנים מארצות מוסלמיות, בהן נהוג עד היום להינשא ליותר מאישה אחת, העלתה את סוגיית הפוליגמיה לסדר היום במדינות אלו.¹²¹ ככלל, ההתמודדות המשפטית באירופה עם סוגיה זו הינה שהאיסור על פוליגמיה באירופה הוא כלל שתקף הן מבחינה טריטוריאלית והן מבחינה אקסטריטוריאלית. דהיינו, אזרח אירופאי לא יכול להיכנס לנישואין שניים, לא בשטח הלאומי ולא מחוץ לארץ.¹²² עם זאת, במצבים מסוימים, חרף האיסור העקרוני – נורמטיבי ביחס לפוליגמיה, ייתכן שבפועל כשמדובר באשה שניה שאינה אזרחית אירופאית, ובכדי למנוע ממנה אי אלו השלכות סוציאליות, תתאפשר 'זליגה' לתוך המערכת המשפטית של נישואין פוליגמיים שנכרתו כדין במדינה זרה, לרבות ההשלכות המשפטיות על כך.¹²³

צרפת

החוק הצרפתי אוסר על צורות שונות של פוליגמיה. לפי סעיף 147 לחוק האזרחי הצרפתי (Code Civil) נישואין שניים בשטח צרפת, מחייבים גירושין קודמים.¹²⁴ נישואין פוליגמיים הם עבירה מסוג פשע ועלולים לגרור אחריהם ענישה פלילית של שנת מאסר אחת וקנס בסך 45,000 יורו.¹²⁵ עם זאת, ייתכן מצב של יחסים מעין פוליגמיים, באחת משתי אפשרויות: מחוץ לנישואין, או על ידי ברית הסולידריות האזרחית (PACS), שהיא הדרך האזרחית הנוספת בצרפת (מלבד נישואין) לארגן ולהסדיר את החיים המשותפים של שני בגירים.¹²⁶ למרות חוקים נוקשים שנחקקו כדי למגר את הפוליגמיה, ההערכות הן שכ-180,000 בני אדם במדינה חיים בתאי משפחה פוליגמיים, אשר מהווים 0.3% מהאוכלוסייה הצרפתית (בין 16,000-

¹¹⁵ Welchman, L. (2007). Women and Muslim Family Laws in Arab States, 81.

¹¹⁶ Personal Status Law in Jordan of 1976, art. 28. najah.edu [قانون الأحوال الشخصية لسنة 1976م](http://najah.edu)

¹¹⁷ קאדי הוא שופט מוסלמי הפוסק בהתאם לחוקי השריעה, שהם קובץ החוקים הדתיים של האסלאם.

¹¹⁸ Women's rights in the Middle East and north Africa 2012, Freedom House Reports – Jordan, 9-8.

Available: https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/Jordan.pdf

¹¹⁹ Personal Status Law in Jordan of 1976, art. 19. najah.edu [قانون الأحوال الشخصية لسنة 1976م](http://najah.edu)

¹²⁰ Mona Mir Sattari, עמ' 9-8.

¹²¹ דו"ח מסכם להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה, עמ' 203.

¹²² Mona Mir Sattari, עמ' 20.

¹²³ Mona Mir Sattari, עמ' 21.

¹²⁴ סעיף 147 לחוק האזרחי הצרפתי. מובא גם בקישור הבא:

https://www.legifrance.gouv.fr/loda/article_lc/LEGIARTI000006421995

¹²⁵ סעיף 20-433 לחוק הצרפתי הפלילי. מובא גם בקישור הבא:

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006418589/2002-01-01

¹²⁶ הסדר זה מעוגן בחוק בסי' 515-1 לחוק האזרחי הצרפתי.

דצמבר 2021

20,000 משפחות).¹²⁷ הערכות אלה מתקשות לדייק בממדי התופעה משתי סיבות: ראשית, קשה לאמוד את שיעורי הפיריון של משק בית פוליגמי. שנית, נראה כי הנתונים הדמוגרפיים ממוסגרים ולעיתים אף מוצגים באופן מניפולטיבי בהתאם למקורות שמזמינים אותם (עמותות, גופים אינטרסנטיים).

בעקבות הגירה מוסלמית מסיבית, בייחוד מהמדינה האפריקאית מאלי (ככל הנראה כ-80% מהפוליגמיים בצרפת הגיעו משם),¹²⁸ הפך נושא הפוליגמיה לנושא מרכזי בדיונים הפוליטיים בצרפת ובעקבותיו נחקקו חוקים מחמירים יותר כנגד תופעת ריבוי הנשים. ב-1993, במקבץ חוקים שנועד לווסת הגירה לצרפת ומכונה חוק הפסקואה השני (Loi Pasqua) החמירה צרפת את מדיניותה ביחס לפוליגמיה.¹²⁹ איחוד משפחות, המאפשר לאישה זרה שנישאה לאזרח המדינה, להגיע ולחיות יחד עם בן זוגה, נאסר ביחס למשפחות פוליגמיות ומנע מנשים רבות קבלה של 'אשרת בן-זוג', ניירות עבודה וזכויות לקצבת משפחה. למעשה, בכך אולצו נשים במעמד של אישה שניה לבחור בין היעדר אסדרה של השהות שלהן בצרפת לבין גירושין.

הרשויות בצרפת נקטו באסטרטגיה אותה כינו 'שלילת חיים משותפים',¹³⁰ שתכליתה צמצום מספר משקי הבית הפוליגמיים. אסטרטגיה זו שילבה גם עובדים סוציאליים שסייעו לאשה שנייה ושלישית לצאת מביתן ולעבור לדירות נפרדות עם ילדיהן במטרה לפרק את התא הפוליגמי. כמו כן, הממשלה הצרפתית הציעה לנשים דירות גדולות ומסובסדות כדי לעודד אותן לעזוב משפחות פוליגמיות. בחוזר משרד הפנים הצרפתי מיום 19 בדצמבר 2001, מצוין כי "גישה לדיוור נפרד היא תנאי הכרחי לאוטונומיה יעילה של נשים פוליגמיות".¹³¹ תמריץ נוסף קבע שנשים שיעזבו תא משפחתי פוליגמי ויתגרשו מבעליהן, יזכו בהיתרי שהייה ל-10 שנים, בעוד נשים במשפחות פוליגמיות נדרשות לחדש את אישורי השהיה שלהן מדי שנה, דבר שעלול להקשות על מציאת עבודה או על נסיעות לחו"ל.¹³² בד בבד, ניתנו הנחיות מצד משרד החוץ הצרפתי לקונסוליות שלו להיות זהירות יותר במתן ויזה לשהייה ארוכה בצרפת לתושבי מדינות שבהן יש אחוזים גבוהים של פוליגמיה.¹³³

לצד החמרות אלו, צרפת חתומה על אמנות בינלאומיות, עם מדינות מסוימות בהן פוליגמיה מותרת, שתכליתן הסדרת עניינים הנוגעים לביטוח לאומי, כך שתתאפשר הכרה מסוימת בזכויות סוציאליות הנגזרות מהמעמד הפוליגמי, כמו למשל חלוקה שווה של קצבת האלמנה בין נשותיו הפוליגמיות של בעל שנפטר.¹³⁴ בשנת 2020 הקבינט של ראש הממשלה עמנואל מקרון הציג טיוטת חוק רחבה שתכליתה התמודדות עם החירויות שיש לתרבויות ודתות שונות במדינה. הצעת החוק, שלא מזכירה מפורשות את האסלאם, מתייחסת לפוליגמיה כתגובה לרדיקליזם אסלאמי ומבקשת להבטיח שמירה על "ערכים

¹²⁷ מובא בנייר של הוועדה המייעצת הלאומית לזכויות אדם מחקר והצעות: פוליגמיה בצרפת. עמ' 13. (להלן: "מחקר והצעות: פוליגמיה בצרפת") מובא גם בקישור הבא: <https://www.cncdh.fr/sites/default/files/rapportpolygamie.pdf>

¹²⁸ מחקר והצעות: פוליגמיה בצרפת, עמ' 9.

¹²⁹ חוק הפסקואה השני משנת 1993 מובא בקישור הבא:

<https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006082579>
de-cohabitation - באנגלית - ¹³⁰

¹³¹ פירוט על חוזר משרד הפנים בכתבה באתר לה-מונד, בקישור הבא:

https://www.lemonde.fr/societe/article/2005/05/07/la-polygamie-resiste-aux-efforts-de-decohabitation_647185_3224.html

¹³² מתוך כתבה ברשת השידור הבינלאומית של גרמני ה-DW, בשם בעיית הפוליגמיה הצרפתית. מובאת גם בקישור הבא: <https://www.dw.com/en/frances-polygamy-problem/a-1664241>

¹³³ מחקר והצעות: פוליגמיה בצרפת, עמ' 10.

¹³⁴ מחקר והצעות: פוליגמיה בצרפת, עמ' 16.

דצמבר 2021

צרפתיים" והטלת אמצעי אכיפה חמורים להגבלת תופעות כמו פוליגמיה ונישואין בכפייה. בשנת 2021 עבר שלב חקיקה ראשון, שהינו הצבעה בבית התחתון (האספה הלאומית) של צרפת.¹³⁵

גרמניה

החוק הגרמני לא מאפשר פוליגמיה, ועל כן אדם נשוי לא יכול לשאת בגרמניה אישה שנייה,¹³⁶ וזאת גם אם החוק במדינת מוצאו מאפשר נישואין כאלה.¹³⁷ דיני הנישואין, לרבות איסור הפוליגמיה מוסדרים בקודקס האזרחי הגרמני (BGB) ובסעיף 13 במבוא לו (EGBGB).¹³⁸ נישואין פוליגמיים בגרמניה מהווים עבירה פלילית שהעונש עליה הוא קנס או מאסר של עד 3 שנים.¹³⁹ יצוין כי גם חוקי ההגירה הגרמניים אינם מכירים בנישואין פוליגמיים ומאפשרים הגירה על בסיס נישואין לאישה אחת בלבד.¹⁴⁰ סעיף 30(4) לחוק המגורים למשל, קובע כי הזכות לאיחוד מחדש, קרי, מתן אשרת שהיה לבן זוג זר, יכולה להתקיים רק לבן זוג אחד. עם זאת, אין מניעה שכן הזוג יתחלף. כך למשל, גבר פוליגמי שהעניק אשרת שהייה לאחת מבנות זוגו הזרות, יכול לזכות בת זוג אחרת במידה והזוגיות עם הראשונה בוטלה (לרבות מגורים נפרדים).¹⁴¹ לעניין זכויות הגירה קבע בית המשפט החוקתי הפדרלי של גרמניה כי למרות האיסור, אין בנישואין פוליגמיים שנעשו בחו"ל כדי למנוע באופן אוטומטי תביעת התאזרחות, משום שמונוגמיה אינה שייכת לסדר הבסיסי הדמוקרטי-החופשי.¹⁴² דהיינו, הפוליגמיה אינה מערערת על החוקה היסודית של גרמניה, אך יחד עם זאת, רשאית המדינה לקבוע "סיווג לתנאי החיים הגרמניים כתנאי מוקדם להתאזרחות של בן זוג או שותף".¹⁴³ אכן ב-27 ביוני 2019, הממשלה הפדרלית החמירה את חוק האזרחות הגרמנית על ידי העברת הצעת חוק בבונדסטאג, הבית התחתון של הפרלמנט הגרמני, לפיה התאזרחות על ידי הרשויות אינה מותרת אם המבקש חי באורח חיים פוליגמי.

במישור האזרחי-חברתי בתי המשפט מגינים על זכויותיהן של נשים רבות למזונות, לירושה ולזכויות סוציאליות נוספות להן הן זכאיות כבנות זוג. למשל, בשעה שאדם הנשוי למספר נשים נפטר, עוצמות הרשויות עיניים למול הפרקטיקה המקובלת בבתי המשפט שהיא חלוקת נחלתו בין שתי נשותיו. נוהג שלאור ההגירה המסיבית של השנים האחרונות מבקשת גרמניה לבטל כדי למנוע מתן הטבות סוציאליות שנגזרות מהמעמד הפוליגמי ובכך לקיים את האיסור המוחלט על פוליגמיה.¹⁴³

אנגליה

¹³⁵ מתוך כתבה משנת 2021 ב-CBC (שירות החדשות הציבורי של קנדה) על הצעת החוק. מובאת גם בקישור הבא: <https://www.cbc.ca/news/world/france-bill-french-values-1.5915668>

¹³⁶ סעיף 1306 לחוק האזרחי הגרמני (BGB), מובא גם בקישור הבא: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_1306.html

¹³⁷ סעיפים 1306 ו-1314 לחוק האזרחי הגרמני. מובאים גם בקישור הבא: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p4763

¹³⁸ ס' 13 לחוק המבוא לחוק האזרחי הגרמני. מובא בקישור הבא: <https://dejure.org/gesetze/EGBGB/13.html>

¹³⁹ ס' 172 לחוק הפלילי הגרמני. מובא גם בקישור הבא: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_172.html

¹⁴⁰ ראה בדו"ח מסכם להתמודדות עם השלכותיה השליליות של הפוליגמיה, עמ' 203. נכתב בעקבות החלטת ממשלה מס' 2345.

¹⁴¹ ס' 30 לחוק מגורים, תעסוקה ושילוב של זרים בטריטוריה הפדרלית, העוסק בהגירה של בני זוג. מובא גם בקישור הבא: https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthg_2004/_30.html

¹⁴² מונח של המשפט הגרמני המתאר את המבנה הליבתי של היסודות החוקתיים.

¹⁴³ ראה דבריו של שר המשפטים בגרמני לשנת 2016, האייקו מאס, המובאים בכתבה הבאה של ה-BBC NEWS בקישור הבא: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36537305>

דצמבר 2021

באנגליה פוליגמיה נחשבת כעבירה פלילית לפי סעיף 57 לחוק העבירות נגד אדם משנת 1861.¹⁴⁴ כמו כן, לפי סעיף 11(ב) ו-11(ד) לחוק המשפחה משנת 1973, נישואין פוליגמיים המתקיימים באנגליה, כמו גם נישואין פוליגמיים המתקיימים מחוץ לאנגליה על ידי צד שהינו תושב אנגליה, אינם בעלי תוקף.¹⁴⁵ כאשר מדובר בנישואין פוליגמיים המתקיימים בין צדדים שלא היו תושבי בריטניה בעת נישואיהם, היחס המשפטי כלפיהם משתנה דרסטית. זאת אומרת, אם היה לנישואין אלו תוקף רשמי במדינה בה הם נערכו, המדינה תכיר בהם (באופן חלקי), ככל שהם הולמים את המשפט הבינלאומי ואת ערכי הצדק ההגיונות והמוסר האנגליים הבסיסיים.¹⁴⁶ "באופן חלקי" כי הכרה בנישואי הפוליגמיה הינה הכרה לשם קבלת הטבות סוציאליות, אך לא לשם פנסייה, הגירה או אזרחות.¹⁴⁷ חוקרים מעריכים כי מספרם של הנישואין הפוליגמיים הנערכים באנגליה בטקסים דתיים שאינם רשומים על ידי המדינה, ואינם מוכרים, גבוה מהמשוער, משום שדה-פקטו מתקיימים בבריטניה תאים פוליגמיים רבים שאינם מדווחים.¹⁴⁸

ג. אמריקה הצפונית

ארצות הברית

פוליגמיה נאסרה לראשונה בכל רחבי ארצות הברית בשנת 1862, באקט שנקבע בחוק הידוע גם כ"חוק מוריל נגד ביגמיה". באקט זה הוצאה מחוץ לחוק את תופעת הביגמיה,¹⁴⁹ ובוטלה התאגדותה של הכנסייה המורמונית ביוטה.¹⁵⁰ בעקבות חקיקת חוק מוריל נפתח מאבק חוקתי מתמשך שסופו רק בשנת 1875 בפסיקה בעניין **ריינולדס**, מורמוני ידוע שבשנת 1862 הורשע כפוליגמיסט ונשלח לכלא. בערעורו לבית המשפט העליון טען כי הגדרת הפוליגמיה כפשע עומדת בסתירה לחוקה האמריקאית שמגנה על חופש הדת. בית המשפט העליון קבע כי לקונגרס יש זכות להתערב במעשים הנובעים מאמונה דתית אך מנוגדים למוסר ולסדר הטוב.¹⁵¹ בשנת 1882 עבר בקונגרס חוק 'אדמונדס' שחידד את ההגדרה של פוליגמיה כפשע הנושא עימו עונשי מאסר ארוכים ואף החרמות רכוש.¹⁵²

כיום בארה"ב הפוליגמיה אסורה ב-50 המדינות החברות בה. הענישה עליה היא קנס, מאסר או שניהם. הפוליגמיה אסורה ואינה מוכרת ע"י ממשלת ארה"ב, אם כי אינה נתבעת ברמה הפדרלית, אלא במסגרת בתי המשפט בכל מדינה. ביוטה בעלת האוכלוסייה המורמונית הדומיננטית, עברה בפברואר 2020 חקיקה מפתיעה שהקלה מאוד את עבירת הפוליגמיה במדינה. החוק שעבר קובע כי ביגמיה בהסכמה מהווה

¹⁴⁴ סעיף 57 לחוק עבירות נגד אדם 1861. מובא גם בקישור הבא: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/24-25/100/section/57>

¹⁴⁵ סעיף 11 לחוק עילות הזוגיות 1973. מובא גם בקישור הבא: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/18/section/11>

¹⁴⁶ ראה פסק הדין בעניין ברוק מ-1861, מובא גם בקישור הבא: <http://www.uniset.ca/other/th/11ER703.pdf>

¹⁴⁷ Michelle Rinaldo Iversen **The legal status of polygamy in England and Germany - a comparison Domicile** vs. Nationality Faculty Of Law Lund University, עמודים 10-11. מאמר זה מובא גם בקישור הבא: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=8908030&fileOId=8910765>

¹⁴⁸ עוד על התהוות תאים פוליגמיים לא מדווחים אלו, ראה בכתבת ה-BBC בקישור הבא: <https://www.bbc.com/news/uk-england-berkshire-18252958>

¹⁴⁹ ראה את הצעת חוק זו והחלטת בית הנבחרים, הקונגרס ה-37, באתר של ספריית הקונגרס בקישור הבא: <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llhb&fileName=037/llhb037.db&recNum=2215>

¹⁵⁰ קבוצה נוצרית אדוקה זו, זו מונה כיום מעל 15 מיליון נפשות, ש%47 מהם מתגוררים בקנדה ובארה"ב. הכנסייה המורמונית פרשה מהזרם המרכזי הנוצרי בשנת 1852, בעקבות אימוץ של פרקטיקות ומנהגים שאינם מקובלים בנצרות המרכזית כדוגמת פוליגמיה. ככלל, מסלולה של הפוליגמיה בארצות הברית קשור בקשר הדוק בקהילה המורמונית ובמנהגיה.

¹⁵¹ **Reynolds v. United States**, 98 U.S. 145, 25 L. Ed. 244, 1878 U.S. LEXIS 1374, 8 Otto 145

¹⁵² בקישור הבא מובא נוסחו של חוק אדמונדס באתר ספריית הקונגרס: <https://www.loc.gov/resource/dcmsiabooks.edmundsact00unit/?st=gallery>

דצמבר 2021

"הפרה" ולא פשע או עוון כבמרבית המדינות. "הפרה" משמעה שפוליגמיה אסורה אך כבר אינה עבירה פלילית, אלא דומה יותר לעבירת תנועה מבחינת רמת החומרה. בכך יצרה מדינת יוטה ביטול הפללה בגין הפוליגמיה והביגמיה.

מבחינת נישואין למטרות הגירה, ארה"ב אינה מאפשרת לאחד מבני הזוג לעתור להטבות הגירה עבור בן זוג שני וזאת גם אם נישואיו חוקיים במדינה שממנה בא. כמו כן, בפסק דין שניתן בבית המשפט העליון האמריקאי נקבע יחס של אחריות קפידה ביחס לביגמיה, כך שגם טענה לפיה אדם סבר שאינו נשוי בשעה שהתחתן עם אישה שנייה, אינה מהווה הגנה אל מול אישום בביגמיה.¹⁵³

קנדה

בקנדה, לביגמיה ופוליגמיה יוחדו עבירות נפרדות בחוק. ביגמיה היא עבירה פלילית לפי סעיף 290 לחוק הפלילי,¹⁵⁴ ופוליגמיה היא עבירה פלילית לפי סעיף 293 לחוק,¹⁵⁵ בשניהם הענישה יכולה להגיע לעד חמש שנות מאסר. האיסור על פוליגמיה לפי הקוד הפלילי הפדרלי חל בכל המדינה והוא בעל הגדרה מרחיבה מהמקובל, לפיה פוליגמיה היא קיום כל סוג של איחוד זוגי עם יותר מאדם אחד בו-זמנית. לרבות "חוגג, מסייע או צד לטקס, טקס, חוזה או הסכמה המתיימרים להכשיר קשר האמור".¹⁵⁶ לנוכח יחס מחמיר זה של החוק הקנדי, דו"ח משנת 2005 של המרכז לחקר החירויות האזרחיות של אלברטה המליץ לממשל הקנדי לבחון מחדש דה-קרימינליזציה (אי הפללה) של תופעת הפוליגמיה, וקבע שהגדרתה כעבירה פלילית, אינה הדרך היעילה ביותר להתמודד עם אי שוויון מגדרי ביחסים פוליגמיים וברבים. הסיבות שנתן לכך מגוונות: ראשית, התרופפות מוסד הנישואין בכלל – קנדים רבים בוחרים שלא להתחתן, דבר המעמיד בסימן שאלה את הצורך בהגנה על נישואין מונוגמיים ואת הרלוונטיות של החלת איסור פלילי לגבי הסדרי נישואין. שנית, ההכרה ההולכת וגוברת של החוק בזכויות וחובות שיש למערכות יחסים שאינן חתונה, המעידה על התחשבות והכלה מסוימת של המחוקק ביחס להסדרים זוגיים-חברתיים. לבסוף, לאיסור הפלילי הכולל סנקציה, קנס או מאסר, יש השלכות כלכליות קשות על נשים וילדים החיים במשפחות פוליגמיות, שברובן הבעל הוא המפרנס העיקרי.¹⁵⁷

יצוין כי העמדה לדין בגין חוק זה היא נדירה. נכון לינואר 2009, אף אדם לא הועמד לדין בגין פוליגמיה בקנדה במשך יותר משישים שנה. נתון זה השתנה בשנת 2014, כאשר התנהל משפט באשמת פוליגמיה נגד ווינסטון בלקמור,¹⁵⁸ מנהיג קבוצה דתית פוליגמית. עוד קודם, ב-2011 קבע בית המשפט העליון של

¹⁵³ הווה אומר, אמונה כנה וסבירה כי ניתן גט תקף, אינה מהווה גט. ראה הפסיקה בעניין טרנר בקישור הבא: [Turner v. State](#), 212 Miss. 590, 55 So. 2d 228, 1951 Miss. LEXIS 487

¹⁵⁴ סעיף 290 לחוק הפלילי הקנדי 1985. מובא גם בקישור הבא: <https://www.canlii.org/en/ca/laws/stat/rsc-1985-c-c-46/latest/rsc-1985-c-c-46.html#sec293>

¹⁵⁵ סעיף 293 לחוק הפלילי הקנדי 1985. מובא גם בקישור הבא: <https://www.canlii.org/en/ca/laws/stat/rsc-1985-c-c-46/latest/rsc-1985-c-c-46.html#sec293>

¹⁵⁶ חוגג באנגלית: "celebrates" דהיינו, אחד הצדדים לשמחה, בחגיגה המתיימרת להכשיר קשר פוליגמי. ¹⁵⁷ Nicholas Bala et al, Polygamy in Canada: Legal and Social Implications for Women and Children, **Canadian Research Institute for Law and the Family**, 2005 CanLIIDocs. (להלן: "פוליגמיה בקנדה: השלכות משפטיות וחברתיות על נשים וילדים") עמ' 34-36, מובא גם בקישור הבא:

<https://www.canlii.org/en/commentary/doc/2005CanLIIDocs18#fragment/zoupio-Toc3Page12/BOCwhgziBcwMYgK4DsDWszIQewE4BUBTADwBdoAvbRABwEtsBaAfX2zgGYAFMAc0ICMAJgCUAGmTZShCAEVehXAE9oAclViIhMLgTzFK9Zu26QAZTyKAQioBKAUQAY9gGoBBAHIBhe2NjgAI2hSdhERIA>

¹⁵⁸ ראה סקירת פסק הדין והטענות שהועלו בו בקישור הבא מאתר ה-CBC שירות החדשות הציבורי של קנדה: <https://www.cbc.ca/news/canada/british-columbia/bc-polygamy-trial-1.4218735>

דצמבר 2021

קולומביה הבריטית שאיסור הפוליגמיה חוקתי.¹⁵⁹ ב-9 במרץ 2018, בית משפט זה אישר שוב את החוקתיות של איסור הפוליגמיה.¹⁶⁰

במדינות צפון אמריקה, מוצא עצמו בית המשפט מאותגר בהתמודדותו מול הפוליגמיה, על ידי טענות ליברליות פרוגרסיביות שמועלות בפניו.¹⁶¹ למשל, בעניין **ברונסון**,¹⁶² שם נטענה טענה חילונית מפתיעה ע"י מורמוני אדוק, לפיה ראוי שהמשלה תעניק חופש משיפוט מוסרי ואת הזכות לאוטונומיה ביצירת קשרים מיניים. פירוט של הפסיקה הזאת ופסיקות נוספות ניתן למצוא במאמר "Autonomy, Imperfect Consent, and Polygamist Sex Rights Claims".¹⁶³ נדמה שמדינות מודרניות רבות כבר למדו להתמודד מול טענות של רב תרבותיות, אולם ביחס לטיעונים פרוגרסיביים, צריכות אותן מדינות להתאמץ על מנת שלא יתערער אצלן האיסור הפוליגמי. מהנקודה הזאת אולי נחזה בעתיד בשילובים ובצירופים מפתיעים של קבוצות פרוגרסיביות ושמרניות שנקודת ההשקה שלהם היא פוליגמיה.

סיכום ומסקנות ביניים

בפרק זה סקרנו את תופעת הפוליגמיה במדינות בעולם בהיבט השוואתי. את הסקירה חילקנו לשלושה מוקדים: הראשון מתמקד במדינות המוסלמיות טורקיה, טוניסיה אלג'יריה וירדן, השני סוקר מספר מדינות אירופאיות בכללן צרפת, אנגליה וגרמניה, והמוקד האחרון מתרכז בהתמודדות של צפון אמריקה עם תופעת הפוליגמיה, בעיקר מצד זרמים נוצריים פונדמנטליסטיים. באשר למדינות המוסלמיות, ניתן לראות כי יחסן לפוליגמיה מושפע מהמקום שהדין השרעי תופס במדינה. ישנן מדינות כטורקיה וטוניסיה, אשר אוסרות לגמרי על פוליגמיה ואף מטילות סנקציה בגין קיומה. לעומתן, מדינות אחרות כאלג'יריה וירדן מתירות נישואין פוליגמיים בכפוף להגבלות מסוימות, שבד"כ מבוססות על פרמטרים כדוגמת יכולתו הכלכלית של הגבר או כמות הנשים. מדינות אירופה מתמודדות עם הגירה מוסלמית מסיבית, אשר מעמתת אותן עם שאלות של משפט, תרבות וחברה. אותן מדינות הוכרחו לקבוע כללים בסוגיות של מתן זכויות סוציאליות למהגרים המפריים את הדין הפלילי בגין פוליגמיה. ככלל, ניתן לראות שכל עוד ההגירה מאפריקה וממדינות ערב נמשכת, כך מתהדקת החקיקה האירופית ונסגרות לקונות בחוק, מהן נהנו עד כה בעלי משפחות פוליגמיים. במדינות צפון אמריקה, זירת ההתמודדות העיקרית עם תופעת הפוליגמיה היא בתי המשפט. ערכאות שיפוטיות בקנדה ובמדינות מסוימות בארה"ב, כדוגמת יוטה מתמודדות עם טיעונים ליברליים הנשמעים במפתיע מפי קבוצות שמרניות, המנסות לאתגר את איסור הפוליגמיה באמצעות תקיפה חוקתית ובשם ערכים של חופש ומתירנות מינית.

5. דיון והמלצות

¹⁵⁹ מתוך כתבה משנת 2009 ב-CBC (שירות החדשות הציבורי של קנדה) על חקיקת הפוליגמיה של קנדה. מובאת גם בקישור <https://www.cbc.ca/news/canada/canada-s-polygamy-legislation-1.856477> הבא: ראה כתבה המפרטת את טענות והשלכות הפסיקה באתר של ה-CBC (שירות החדשות הציבורי של קנדה). מובאת גם בקישור הבא: <https://www.cbc.ca/news/canada/british-columbia/polygamy-conviction-bc-winston-blackmore-james-oler-1.4569158>

¹⁶¹ 3 Stan. J. C.R. & C.L. 99 Polygamy Comes Out of the Closet: The New Strategy of Polygamy Activists (2007) ¹⁶² [Bronson v. Swensen, 500 F.3d 1099, 2007 U.S. App. LEXIS 20631](https://www.cbc.ca/news/canada/british-columbia/polygamy-conviction-bc-winston-blackmore-james-oler-1.4569158) ¹⁶³ Jacob Richards Autonomy, Imperfect Consent, and Polygamist Sex Rights Claims (2010), ¹⁶³ בקישור הבא: <https://29qish1lqx5q2k5d7b491joo-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2014/10/Richards.pdf>

דצמבר 2021

לאחר הסקירה המעמיקה שערכנו בנושא, ברצוננו להמליץ על מספר צעדים אפשריים שיכולים להועיל למיגור התופעה בישראל. הפתרונות מתייחסים לשני הנושאים העיקריים בהם דנו במחקר זה: האכיפה הפלילית וההסדרה האזרחית.

1. הסדרת המעמד "ידוע בציבור" – כאמור, אחת הדרכים המאפשרות לאזרחים בישראל לנהל אורח חיים פוליגמי הינה השימוש במעמד הידועים בציבור. זאת בעקבות חוסר הסדרה בחקיקה למוסד הידועים בציבור. ביטוי לכך ניתן לראות בהליך קבלת ההכרה כידוע בציבור מהמוסד לביטוח לאומי אשר אינו מבחין בין נשוי לרווק. למעשה, מעמד ה"ידועים בציבור" מאפשר פוליגמיה בחסות החוק. מכל האמור, אנו ממליצים לבחון אפשרות להגבלה של ההכרה הניתנת על ידי המוסד לביטוח לאומי באשר ל"ידועים בציבור"¹⁶⁴. הגבלה זו תבוא לידי ביטוי כך:

כאשר גבר נשוי (לרבות גבר נשוי על פי הדין השרעי), יגיש בקשה למוסד לביטוח לאומי להיחשב "ידוע בציבור" עם אישה אחרת, למתן האישור יתווסף שלב מקדים. בשלב זה יהיה עליו להוכיח כי הוא אינו מנהל משק בית משותף עם אשתו. הוכחה זו תתבצע על ידי הגשת מסמכים המעידים על:

(1) ניהול משק בית נפרד.

(2) מגורים נפרדים.

(3) ניהול כספים נפרד.

זאת ועוד, במידה ויימצאו בהמשך נתונים על כך שאשתו ילדה ילד ממנו – תבחן שנית הבקשה. הסיבה לכך היא כי מצב זה מעלה את החשד שהגבר משתמש בהגדרת "ידועים בציבור" על מנת לנהל אורח חיים פוליגמי. על ידי הגבלה זו, ניתן יהיה למנוע מצב בו זוגות משתמשים במעמד "ידועים בציבור" על מנת לקיים אורח חיים פוליגמי.

חסרון אשר עלול להתעורר מהמלצה זו הינו פגיעה אפשרית בזכויות הידועים בציבור. נראה כי ההכרה במעמד זה על ידי המוסד לביטוח לאומי, נועדה להוות פתרון לזוגות שלא נישאו. החשש הוא כי ההצעה תקשה על אדם נשוי אשר לא התגרש מסיבות רבות, בהליך קבלת הזכויות עם זוגתו הנוכחית.

2. תיקון חוק העונשין – כיום, סעיף 176 לחוק העונשין אוסר ריבוי נישואין, אך אינו מתייחס למצב נתון בו משפחה כבר מתנהלת באורח פוליגמי. על כן, אנו ממליצים להוסיף סעיף תחת סימן ח' לחוק העונשין שיחיל את האיסור גם על אנשים שמנהלים מערכת יחסים פוליגמית מתמשכת. הצעת ניסוח לדוגמה יכול שתהיה:

"אדם שיימצא מנהל אורח חיים פוליגמי, לרבות אדם נשוי שמקיים מערכת יחסים של ידוע בציבור עם אחרות, וכן אדם שביצע "גירושין פיקטיביים", יהיה חשוף לעונש הקבוע בסעיף 176 – "ריבוי נישואין"."

¹⁶⁴ תהליך הגשת רישום כ"ידועים בציבור" לפי אתר "כל זכות"

https://www.kolzhut.org.il/he/%D7%A8%D7%99%D7%A9%D7%95%D7%9D_%D7%91%D7%A0%D7%99_%D7%96%D7%95%D7%92_%D7%9B%D7%99%D7%93%D7%95%D7%A2%D7%99%D7%9D_%D7%91%D7%A6%D7%99%D7%91%D7%95%D7%A8_%D7%91%D7%9E%D7%95%D7%A1%D7%93_%D7%9C%D7%91%D7%99%D7%98%D7%95%D7%97_%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%9E%D7%99

דצמבר 2021

יתכן ויהיה צורך להוסיף הגדרות ל"אורח חיים פוליגמי" וכן "גירושין פיקטיביים". לדוגמה:

- "אורח חיים פוליגמי" – נשוי/נשואה המקיימים משק בית משותף עם בן/בת זוג נוסף ובמקביל לבן הזוג הקודם, אשר נחשבים כ"ידועים בציבור" על ידי המוסד לביטוח לאומי.

- "גירושין פיקטיביים" – מי שנקט בהליכי גירושין בחוסר תום לב, ומתוך מטרה לנצל את סטטוס הגירושין להשגת טובת הנאה מכוח החוק, ואשר לאחריהם הזוג ממשיך להתנהל במערכת יחסים זוגית ו/או לנהל משק בית משותף, תחת קורת גג אחת ו/או לגל ילדים משותפים אשר נולדו לאחר הגירושין.

הצעה זו לא חפה מחסרונות. אכיפת סעיף זה תאתגר את רשויות החוק. על המחוקק יהיה להשקיע מאמץ רב בחידוד ההגדרות (משמע עלויות כלכליות) כך שהשפעתן תהיה על תופעת הפוליגמיה בלבד. בנוסף, משפחות רבות עלולות להיות חשופות לעונש מאסר. אומנם אין נתונים מדויקים בנושא, אך כפי שפורט בפרק החקיקה, הסברה הרווחת הינה כי אחוז גדול מהמשפחות המנהלות אורח חיים פוליגמי עושות זאת באמצעות השימוש במעמד "ידוע בציבור" ובגירושין פיקטיביים.

3. חינוך והסברה – אנו סבורים כי ניתן יהיה לצמצם את תופעת הפוליגמיה באמצעות פעולות של חינוך והסברה, בעיקר לאוכלוסייה הבדואית בישראל. לטעמנו, נדרשות פעולות מסוג זה, בכדי להעלות את המודעות בקרב אוכלוסייה זו, לעובדה שפוליגמיה היא דבר פסול, אשר עתיד להוביל לפגיעה בהן ובילדיהן והוא אף אסור לפי חוק. הטיפול בתופעה מחייב התגייסות רב מערכתית. על כן נמנה מספר דרכים בהם אנו ממליצים לנקוט על מנת לקדם את ההסברה:

- ניכר כי ישנו אשרור שגרתי של נישואין פוליגמיים על ידי בתי הדין השרעיים.¹⁶⁵ עם זאת, לאור העובדה שתופעה זו אסורה בחוק, על הנהלת בתי הדין השרעיים, באמצעות הנהגת הציבור המוסלמי בדרום, להוביל מסע של הדרכה וחינוך בכפוף לערכי הדת השייכים לסוגיה זו. יש לעשות זאת באמצעות הבהרה חוקית מטעם בתי הדין השרעיים באשר לתופעת הפוליגמיה, ולהפיץ את ההבהרה בקרב הקהילה הבדואית. כמו כן, ניתן לערוך מפגש מטעם בתי הדין עם דמויות בעלות השפעה בקרב הקהילה אשר בכוחם להנחיל את אותם כללים הנוגעים לתופעה האמורה.

- העלאת המודעות מטעם משרד החינוך. ראוי כי ייערך שינוי בעמדות ובתפיסות החברתיות של הצעירים. יש להתחיל בבתי הספר מהמגזר הבדואי, זאת באמצעות הזרמת תכנים באשר לתופעה ולהשפעות שלה. יש להקצות משאבים להגדרת תוכנית ופונקציה שימלא אותה גורם מוסמך לצורך פיקוח וליווי התהליך בבתי הספר. עם זאת, ישנם מוסדות חינוך שאינם כפופים למשרד החינוך.¹⁶⁶ לכן, תחילה יש לערוך מיפוי ביחס לאותם מוסדות. לאחר מכן, נדרש להקצות גורמים שהוכשרו לצורך הטמעת התכנים האמורים במוסדות הללו.

- הקמת מערך תומך עבור נשים מהמגזר הבדואי, בו תוכשרנה עובדות סוציאליות מעיריות סמוכות לפזורה. כחלק מהפרויקט האמור, תתקיים פגישה עם ארגוני נשים מהמגזר, לצורך שמיעת עמדותיהם והמלצותיהם לטיפול בתופעה. המטרה היא ליצור שיח סביב הנושא, אשר יגביר את המודעות בקרב אותה אוכלוסיית נשים אשר חשופה ביותר לתופעה. בנוסף, יש להקצות משאבים

Aburabia, R. (2017). Trapped Between National Boundaries and Patriarchal Structures: Palestinian Bedouin Women and Polygamous Marriage in Israel. *Journal of Comparative Family Studies*, 48(3), 339, 345.

¹⁶⁶ אתי וייסבלאי חינוך בחברה הבדואית בנגב (הכנסת, מרכז מחקר ומידע 2017).

דצמבר 2021

להעצמתן ומימוש זכויותיהן של נשים בדואיות כולל הקמת מערך תומך עבורן בקהילה. לצורך כך, יש להכשיר עובדות סוציאליות חוץ-קהילתיות אשר יהיו בקשר ישיר עם אותן נשים.

- הקמת של מסגרות דמוי טיפת חלב ברחבי הפזורה. בהן, יש להכשיר אחיות להתערבות והסברה על תופעת הפוליגמיה והשלכותיה על חיי הנשים, הילדים והחברה. לאחיות במסגרות אלו, ישנה גישה לכלל האוכלוסייה כחלק מתפקידן. כך, הן עשויות להיחשף לתאים משפחתיים שונים במסגרת השירות שהן מעניקות להורים שמגיעים אליהם להתייעצות, בדיקות שונות וכדומה. ראוי כי אותן אחיות יעברו הכשרה בה ירכשו כלים שבאמצעותן יוכלו להפנות את הנשים בעלות התא המשפחתי הפוליגמי לגורמים אשר יסייעו להם.

4. הגברת האכיפה – מסקירתנו עלה כי כ-30% מהמשפחות הבדואיות מתנהלות באורך פוליגמי. כמות המקרים שמגיעים לפתחו של בית המשפט הינו אחוז נמוך מסך המקרים הקיימים בארץ. מכאן, שאנו חושבים שאחת הדרכים הראשוניות בהן יש לטפל בתופעה היא הגברת האכיפה ע"י המדינה. היועץ המשפטי לממשלה פרסם בשנת 2017 הנחיות בנוגע לפתרון סוגיית הפוליגמיה, אך נראה שההנחיות לא מומשו במלואן. המצב הנוכחי, בו אין אכיפה כמעט בכלל, מייתר את האיסור הפלילי. ולמעשה היתרונות הכלכליים הקיימים למודל משפחתי שכזה (קצבאות מרובות וכד') יוצר מעין "תמריץ" לנהל אורח חיים פוליגמי. לטעמנו, המדינה צריכה לפעול ביד קשה על מנת למגר את התופעה. הדבר כרוך באיתור משפחות פוליגמיות, העמדה לדין ואף הרשעה במקרים בהם העבירה נעברה. הגברת האכיפה אמנם תלווה לעלות כלכלית ישירה, אך בטווח הרחוק, נראה כי מניעת תופעת הפוליגמיה בישראל עלולה לשפר את מעמדם של נשים וילדים רבים מבני הקהילה הבדואית, ובכך למעשה לקדם את מצבה הכלכלי-חברתי של אוכלוסייה זו. באמצעות קידום מעמדם של בני הקהילה הבדואית, תוכל המדינה להרוויח באופן עקיף, זאת כתוצאה מעלויות רווחה מופחתות לקהילה ומתשלומי מיסים גבוהים יותר מבני הקהילה. על אף מורכבות העניין, הגברת האכיפה, לצד הפעולות הנוספות שהצענו, יכולה להוות גורם משמעותי בצמצום היקף הפוליגמיה, ולמעשה להוות נקודת מפנה משמעותית בכל הנוגע למצב הכלכלי-חברתי-בטחוני המתרחש בדרום בימים אלו.

5. הקמת מרכזי השמה לנשים בדואיות – ממחקרנו עולה כי אחד הגורמים המרכזיים לתופעת הפוליגמיה הינו המעמד הנמוך של הנשים הבדואיות. מעמדה הנמוך של האישה הבדואית גורם במקרים רבים לכך שהיא לוקחת חלק במשפחה פוליגמית, בליט ברירה. האישה הבדואית, שלוקחת חלק בתא משפחתי פוליגמי היא לרוב מוחלשת למעשה כפופה לבעל הפוליגמי ותלויה בו לצורך קיומה. התלות של הנשים בגבר בקהילה זו גורם לכך שהגברים יכולים להקים משפחות פוליגמיות כאוות נפשם, וזאת מבלי שהנשים יוכלו לסרב לכך. לטעמנו, על מנת לצמצם תופעה זו, יש לחזק את מעמדה של האישה הבדואית. חיזוק המעמד יעשה באמצעות הקמת מרכזי השמה לנשים בדואיות, אשר במסגרתן יוכלו הנשים לקבל סיוע במציאת עבודה ובכך סיכוייהן לעבוד ולהשתכר באופן עצמאי יגדל. בכך יוכלו הנשים הבדואיות לפתח עצמאות כלכלית ואישית, וזאת מבלי להידרש לכספו של גבר זה או אחר. בכך שהנשים הבדואיות יפתחו עצמאות כלכלית, מעמדן בחברה יתחזק, ויהיה ביכולתן להחליט שלא לקחת חלק במשפחה פוליגמית – זכות הבחירה תהיה בידיהן. כתוצאה מכך, תופעת הפוליגמיה תצטמצם באופן משמעותי וטבעי.

דצמבר 2021

6. הגבלת כפל הקצבאות (להלן: "כפל ההטבות") – אנו סבורים כי על מנת לצמצם את היקף תופעת הפוליגמיה, יש לעצור את המצב האבסורדי בו אזרחים שמנהלים אורח חיים פוליגמי, בניגוד לחוק, נהנים מכפל הטבות. לטעמנו, נוכח המציאות העניינה בה חיים מרבית מבני הקהילה הבדואית,¹⁶⁷ מצב בו קיימת פרצה המעניקה כפל הטבות לבני משפחה פוליגמית הינו מתכון מובהק להגדלת היקף התופעה. בנוסף, מהסקירה הפסיקתית שביצענו לעיל נראה כי בתי המשפט תומכים אף הם בגישה זו. לפיכך, אנו ממליצים לפתור בהקדם מצב אבסורדי זה, באמצעות ביטול כפל ההטבות לבני המשפחות הפוליגמיות. ביטול מעין זה יכול שיעשה באמצעות בדיקה מוגברת בבקשות המתקבלות לעניין קצבאות. במילים אחרות, על מנת למנוע את כפל ההטבות, נדרש שרשויות המדינה יבצעו בירור מעמיק יותר לעניין בקשות שמתקבלות למתן קצבה, וזאת כדי למנוע מצב בו אדם שעובר על החוק – נהנה מקצבה כפולה.

מסמך זה נכתב ע"י: ראש הצוות – תמיר פרי, נועה בן שמחון, אוריה אלבו, חרות בן יאיר, יצחק מוסרי.
בליווי: חברת צוות מחקר – דניאל ג'אנלי.
נבדק ע"י: ראשת הסניף – מיתר חגיבי.
אושר לפרסום ע"י: מנכ"ל "עומק" – אור שלהבת אפריימי.
תודה להערותיה המועילות של ד"ר שרון ורשבסקי-ברוק ולתרומתה למחקר.

¹⁶⁷ ד"ר חיה נח"יום העוני: מתוך 20 תינוקות בדואים שנולדו היום בנגב, 14 יהיו עניים", שיחה מקומית (20.02.2018)